

Capítol I

La casa que els Maia van venir a ocupar a Lisboa a la tardor de 1875 era coneguda al veïnat del carrer de São Francisco de Paula, i en tot el barri de Janelas Verdes, com la casa del Ramalhete, o simplement el Ramalhete. Malgrat aquest nom refrescant d'habitatge campestre, el Ramalhete, ombrívol casalot de murs severes, amb un reng d'estrets balcons amb baranes de ferro al primer pis, i al damunt una tímida línia de finestretes arrecerades davall de la teulada, tenia l'aspecte tristot de residència eclesiàstica que s'adeia amb una edificació del regnat de Maria I: amb una campana i una creu al capdamunt, recordava un col·legi de jesuïtes. El nom de Ramalhete provenia, sens dubte, d'un revestiment quadrat de rajoles que ocupava el lloc de l'escut d'armes, que mai no s'havia arribat a col·locar, i que representava un gran ram de gira-sols lligat amb una cinta on es distingien lletres i xifres d'una data.

Durant molts anys, el Ramalhete havia romàs deshabitat, amb teranyines a les reixes de les finestres, i un aspecte cada cop més ruïnós. L'any 1858, monsenyor Buccarini, nunci de Sa Santedat, l'havia visitat amb el propòsit d'instal·lar-hi la Nunciatura, seduït

per la serietat clerical de l'edifici i per la pau endormiscada del barri; i l'interior del casalot també li havia agradat, amb la seva disposició palatina, els seus sostres teginats, les parets cobertes de frescos, on es desmaiaven les roses de les garlandes i les cares dels cupidos.

Però Monsenyor, amb els seus costums de ric prelat romà, necessitava al seu habitatge les arbredes i les aigües d'un jardí de luxe: i el Ramalhete només tenia, al fons d'una terrassa de maons, un pobre jardinet sense cultivar, abandonat a les males herbes, amb un xiprer, un cedre, una saltet d'aigua assecat, un estany sobreixit i una estàtua de marbre (en què monsenyor va reconèixer de seguit Venus Citerea), ennegrint-se en un racó, sota la lenta humitat dels brancatges silvestres. A banda de tot això la renda que havia demanat el vell Vilaça, administrador dels Maia, havia semblat tan exagerada a Monsenyor que li havia preguntat, somrient, si creia que l'Església es trobava en els temps de Lleó X. Vilaça va respondre que tampoc la noblesa no estava als temps de Dom João V. I el Ramalhete va continuar deshabitat.

Aquella ruïna inútil (com l'anomenava Vilaça fill, administrador ara dels Maia per mort del seu pare), només havia servit a finals de l'any 1870 perquè s'hi guardessin els mobles i les porcellanes procedents del palauet de la família a Bemfica, residència gairebé històrica, que després d'haver estat durant anys en venda, havia acabat comprant un comanador brasiler. En aquella ocasió es va vendre també una altra finca dels Maia, la Tojeira; i de les rares persones que a Lisboa recordaven encara els Maia, i que sabien que des dels temps de la Restauració vivien retirats a la seva finca de Santa Olávia, a la vora del Douro, algunes havien preguntat a Vilaça si la gent aquella estava entrampada.

—Tenen encara un bocí de pa —va dir Vilaça somrient— i mantega per posar-hi.

Els Maia eren una antiga família de la Beira, sempre poc

nombrosa, sense branques col·laterals ni parentela, i reduïda ara a dos barons: l'amo de la casa, Afonso da Maia, ja vell, gairebé un avantpassat, amb més edat que el segle, i el seu nét Carlos, que estudiava medicina a Coïmbra. Quan Afonso es va retirar definitivament a Santa Olávia la renda de la casa passava ja dels cinquanta mil *cruzados*; però des de llavors s'havien acumulat els estalvis de vint anys de viure al camp; s'hi havia sumat també l'herència d'un últim parent, Sebastião da Maia, que des de 1830 havia viscut a Nàpols, sol, dedicat a la numismàtica. L'administrador podia certament somriure tranquil quan parlava dels Maia i de la seva llesca de pa.

La venda de la Tojeira va ser, en realitat, aconsellada per Vilaça; però ell mai no va aprovar que Afonso es desfés de Bemfica per l'única raó que aquelles parets havien presenciats tants de disgustos domèstics. Això, com deia Vilaça, succeïa amb totes les parets. El resultat havia estat que els Maia, amb el Ramalhete inhabitable, no tenien ara casa a Lisboa, i si a Afonso en aquella època li agradava l'assossec de Santa Olávia, el seu nét, jove de bon gust i amic dels luxes, que passava les vacances a París i a Londres, no voldria, després d'acabats els estudis, anar a sepultar-se entre els penyals del Douro. Així, doncs, mesos abans que el nét abandonés Coïmbra, Afonso havia sorprès Vilaça en anunciar-li que havia decidit anar-se'n a viure al Ramalhete! L'administrador va redactar de seguit un informe enumerant els inconvenients del casalot: el més important era que necessités tantes obres i tantes despeses; a més, la falta de jardí havia de ser molt sensible per a qui sortia de les arbredes de Santa Olávia, i, finalment, al·ludia fins i tot a una llegenda segons la qual les parets del Ramalhete havien estat sempre funestes als Maia, «tot i que (afegia ell, amb una frase meditada) fins i tot m'avergonyeix esmentar semblants frivolitats en aquest segle de Voltaire i Guizot i altres filòsofs liberals...»

Afonso va riure molt amb la frase i va contestar que aquelles

raons eren excel·lents, però que ell desitjava viure sota un sostre tradicionalment seu. Si calia fer-hi obres, que se n'hi fessin, sense mirar-hi prim, i pel que fa a llegendes i averanys, només calia obrir de bat a bat les finestres i deixar que entrés el sol.

Sa Excel·lència manava, i com que aquell hivern es presentava sec, havien començat les obres de seguit, sota la direcció d'un tal Esteves, arquitecte, polític i compare de Vilaça. Aquest artista va entusiasmar l'administrador amb un projecte d'escalinata aparatosa, vorejada per dues figures que simbolitzaven les conquestes de Guinea i de l'Índia. I estava dissenyant també una cascada de ceràmica al menjador quan, inesperadament, va aparèixer Carlos a Lisboa amb un arquitecte-decorador de Londres, i després d'estudiar amb ell precipitadament algunes ornamentacions i els tons d'alguns teixits, li va lliurar les quatre parets del Ramalhete perquè hi creés, al seu gust, un interior confortable, d'un luxe intel·ligent i sobri.

Vilaça es va doldre amargament d'aquella desconsideració amb l'artista nacional. Esteves se'n va anar al seu cercle polític a plànyer-se que aquell era un país perdut. I Afonso es va lamentar també que s'hagués acomiadat Esteves, i fins i tot va exigir que li encarreguessin la construcció de les cotxeres. Quan l'artista estava a punt d'acceptar, va ser anomenat governador civil.

Al cap d'un any, durant el qual Carlos va anar sovint a Lisboa a col·laborar en els treballs, a «donar els seus tocs estètics», de l'antic Ramalhete només en restava la façana tristoia, que Afonso no va voler que alteressin, perquè constituïa la fisonomia de la casa. Vilaça no va dubtar a declarar que Jones Bule (com anomenava ell l'anglès), sense malbaratar a la babalà havia fet del Ramalhete «un museu», aprofitant fins i tot les antigalles de Bemfica.

El que sorprenia en primer lloc era el pati, en altres temps tan llòbrec, nu, pavimentat amb còdols, i ara resplendent, amb un paviment de marbres quadrats blancs i vermells, plantes decoratives,

gerros de Quimper i dos llargs bancs antics que Carlos havia fet portar d'Espanya, tallats en fusta i solemnes com cors de catedral. Dalt, al vestíbul, folrat com una tenda de teles d'Orient, tota remor de passos s'extingia: estava guarnit amb divans coberts de tapisseria persa, amples plates morisques amb reflexos metàl·lics de coure, una harmonia de tons severos en què ressaltava, sobre la blancor immaculada del marbre, una figura de doneta fredolica, esgarriada, rient mentre fica un peuet dins de l'aigua. D'allà en partia un corredor ampli, adornat amb les peces més riques de Bemfica, arques gòtiques, gerros de l'Índia i antics quadres devots. Els millors salons del Ramalhete donaven a aquella galeria. Al saló noble, rares vegades usat, tot amb brocats de vellut del color de la molsa a la tardor, hi havia una bella tela de Constable, el retrat de la sogra d'Afonso, la comtessa de Runa, amb tricorn de plomes i vestit escarlata de caçadora anglesa, sobre un fons de paisatge boirós. Al costat, una sala més petita, on es feia música, tenia un aire molt segle XVIII, amb els seus mobles florejats en or i les seves sedes de ramatges brillants: dos tapissos gobelins, pàl·lids, de tons cendrosos, cobrien les parets de pastors i d'arbredes.

Al davant hi havia la sala de billar, folrada amb un cuir modern, que havia portat Jones Bule, on, entre el desordre d'uns brancatges de color verd ampolla, hi voletejaven cigonyes platejades. Al costat es trobava el *fumoir*, el saló més còmode del Ramalhete: les otomanes hi tenien la blana amplitud de llits, i el càlid confort una mica ombrívol de les teles escarlates i negres es veia animat pels colors vius de velles faiances holandeses.

Al fons de la galeria hi havia el despatx d'Afonso, revestit de domassos vermells com una vella cambra de prelat. La massissa taula de fusta de palissandre negre, els prestatges baixos de roure llavorat, el luxe solemne de les enquadrernacions, tot tenia una faisó austera de pau estudiosa, realçada, a més, per un quadre atribuït a Rubens, antiga relíquia de la casa; un Crist a la creu, que perfilava

la seva nuesa d'atleta contra un cel de ponent, tempestuós i rogent. Al costat de la xemeneia, Carlos havia preparat un racó per a l'avi amb un paravent japonès brodat en or, una pell d'ós blanc i una venerable cadira de braços, que mostrava encara les armes dels Maia damunt la pàl·lida trama de seda de la tapisseria.

Al corredor del segon pis, ornamentat amb retrats de família, hi havia les habitacions d'Afonso. Carlos havia disposat les seves en un angle de la casa, amb una entrada particular i finestres sobre el jardí: eren tres gabinets sense portes, units per la mateixa catifa, i els blans coixins i la seda que entapissava les parets feien dir a Vilaça que allò no eren habitacions de metge, sinó de ballarina!

La casa, després d'arreglada, va restar buida, mentre Carlos, ja llicenciat, feia un llarg viatge per Europa, i va ser només en vigílies de la seva arribada, en aquella bella tardor de 1875, quan Afonso es va decidir per fi a abandonar Santa Olávia i venir a instal·lar-se al Ramalhete. Feia vint-i-cinc anys que no posava els peus a Lisboa, i, al cap de pocs dies, va confessar a Vilaça que estava sospirant un altre cop per les seves ombres de Santa Olávia. Però què hi podia fer! No volia viure gaire lluny del nét, i Carlos, ara, amb les seves idees serioses de carrera activa, havia de viure necessàriament a Lisboa... A més a més, no li desagradava el Ramalhete, malgrat que Carlos, amb la seva afecció al luxe, pròpia dels climes freds, havia prodigat en excés els tapissos, els cortinatges pesants i els velluts. Li agradava molt també el veïnat, aquella dolça quietud de raval endormiscat al sol. I fins i tot li agradava el seu hortet. No era certament el jardí de Santa Olávia, però tenia un aire simpàtic, amb els seus girasols perfilats al peu dels esglaons de la terrassa, el xiprer i el cedre envellint plegats com dos amics tristos, i la Venus Citerea, que li semblava ara, amb el seu to clar d'estàtua de parc, acabada d'arribar de Versalles, de les profunditats del *Grand Siècle*... I quan l'aigua abundava, la cascadera resultava deliciosa, brollant dins del niu de petxines, amb les seves tres pedres que imitaven un esbalçader

bucòlic, fent malenconiós aquell fons de jardí assolellat, amb la seva ploradissa de nàiada domèstica, rajant gota a gota dins la pica de marbre.

El que havia desconsolat, en un principi, Afonso, havia estat la vista de la terrassa des d'on antany es veia el mar. Les cases edificades al voltant en els darrers anys, havien cobert aquell horitzó esplèndid. Ara, una estreta faixa d'aigua i muntanya que s'albirava entre dos edificis de cinc pisos, separats pel tall d'un carrer, formava tot el paisatge frontaler del Ramalhete. Però Afonso va acabar per descobrir-hi un encant íntim. Era com una marina, emmarcada en carreus blancs suspesos del cel blau davant de la terrassa, mostrant en les seves varietats infinites de color i de llum episodis fugaços d'una assossegada vida de riu: de vegades una vela de vaixell de Trafaria fugint airoso de bolina; d'altres, una galera amb tot el velam desplegat, entrant a favor de la brisa, vagarosa, en el crepuscle rogenic, i també, la malenconia d'un paquebot, baixant cap al mar, tancat, preparat per a resistir la maror, entrevist un moment i desapareixent tot seguit, com devorat per la mar incerta; o també, alguns dies, en el polsim d'or de les sestres silencioses, el negre embalum d'un cuirassat anglès... I sempre, al fons, el tros de muntanya verda i negra, amb un molí immòbil al damunt, i dues cases blanques a la vora de l'aigua, plenes d'expressió, adés rutilants i llençant raigs des dels seus vidres encesos en brases, adés prenent cap al tard un aspecte pensívol, tenyides pels tendres tons rosats del ponent, semblants a un rubor humà, i d'una tristesa esgarriada els dies de pluja, tan soles, tan blanques, com nues, sota el temps desavinent.

La terrassa comunicava per tres portes vidrieres amb el despatx, i va ser en aquella bella cambra de prelat on Afonso es va acostumar a passar els dies al racó acollidor que el nét li havia preparat afectuosament, al costat de la xemeneia. La seva llarga estada a Anglaterra li havia comunicat l'amor a les dolces estones de repòs al costat de

la llar. A Santa Olàvia les xemeneies romanien enceses fins a l'abril; després les adornaven amb braçats de flors, com un altar domèstic, i era allà, en aquella aroma i en aquella frescor, on ell més gaudia de la seva pipa, del seu Tàcit, del seu estimat Rabelais.

Afonso estava encara lluny, com deia ell, de ser un vell fredollic. Tant a l'estiu com a l'hivern es llevava en despuntar el sol, i sortia de seguit a la finca, després de la seva bona oració matinal, que consistia en un gran capbussó en aigua freda. Sempre havia tingut un amor supersticiós a l'aigua, i acostumava dir que no hi havia res millor per a l'home que el sabor de l'aigua, el so de l'aigua i la vista de l'aigua. El que més l'havia captivat de Santa Olàvia era la gran riquesa d'aigües vives, brolladors, sortidors, aquell tranquil emmirallar-se d'aigües quietes, el fresc murmuri de les aigües del rec... I a aquella viva tonificació de l'aigua atribuïa ell haver viscut així, des del començament del segle, sense un dolor ni una malaltia, mantenint l'esplèndida tradició de salut de la seva família, dur, resistent als disgustos i als anys, que passaven per ell tan en va com passaven en va per les seves alzines de Santa Olàvia anys i vendavals.

Afonso era una mica baix, massís, d'espatlles quadrades i fortes. Amb la seva ampla cara de nas aguilenc, la seva pell colrada, gairebé vermella, el cabell blanc tallat ras i la barba de neu, llarga i punxeguda, recordava, com deia Carlos, un baró esforçat dels temps heroics, un Dom Duarte de Meneses o un Afonso d'Albuquerque. I això feia somriure el vell, que li recordava al nét, fent broma, com enganyen les aparences!

No, no era Meneses, ni Albuquerque; només un avi afable que s'estimava els seus llibres, la comoditat de la seva poltrona, el seu *whist* a la vora de la llar. Ell mateix solia dir que era simplement un egoista: però mai, com ara en la vellesa, la generositat del seu cor no havien estat tan pregona i tan àmplia. Una bona part de la seva renda se li esmunyia entre els dits, escampant-la en una caritat entenedrida. Cada cop estimava més el pobre i el feble. A Santa Olàvia

els nens corrien cap a ell, des de les portes de les cases, sabent-lo acariciador i pacient. Tot allò que palpitava mereixia el seu amor, i era d'aquells que no trepitgen un formiguer i es compadeixen de la set d'una planta.

Vilaça solia dir que li recordava sempre el que expliquen dels patriarques, quan se'l trobava al racó de la xemeneia, amb la seva gastada jaqueta de vellutet, serè, rialler, amb un llibre a la mà i el seu vell gat als peus. Aquell pesat i enorme angora, blanc amb taques rosses, era ara (des de la mort de *Tobias*, el superb gos de Sant Bernat) el fidel company d'Afonso. Havia nascut a Santa Olàvia, i l'havien batejat llavors amb el nom de *Bonifácio*. Després, en arribar a l'edat de l'amor i de la caça, li havien posat el cognom més cavalleresc de *Dom Bonifácio de Calatrava*, i ara, dormilec i obès, havia accedit definitivament al rabeig de les dignitats eclesiàstiques i era el *Reverend Bonifácio*...

Aquella existència no sempre havia transcorregut així: amb la tranquil·litat àmplia i clara d'un bell riu d'estiu. L'avantpassat, amb aquells ulls que s'omplien ara amb una llum de tendresa davant les seves roses i que rellegia complagut, al racó del foc, el seu Guizot, havia estat, en opinió del seu pare, durant algun temps, el més feroç jacobí de Portugal! El furor revolucionari del pobre noi havia consistit, però, a llegir Rousseau, Volney, Helvétius i *l'Enciclopèdia*; a haver disparat alguns coets per celebrar la Constitució; a anar amb barret de liberal i ampla corbata blava, recitant per les lògies maçòniques odes abominables al Suprem Arquitecte de l'Univers. Això, tanmateix, havia estat prou per indignar el seu pare. Caetano da Maia havia estat un portuguès antic i fidel que se senyava en sentir el nom de Robespierre i que, en la seva apatia de *fidalgo* beat i aprensiu, només tenia un sentiment viu: l'horror, l'odi al jacobí, a qui atribuïa tots els mals, els de la pàtria i els seus, des de la pèrdua de les colònies fins als seus atacs de gota. Per extirpar de la nació el jacobí havia donat ell el seu amor a l'infant Dom Miguel, messies

esforçat i restaurador providencial... I tenir, precisament, per fill un jacobí li semblava una prova només comparable a les de Job!

Al principi, amb l'esperança que el nen s'esmenés, s'havia acontentat de posar-li una cara severa i de tractar-lo sarcàsticament de *ciudadà!* Però quan va saber que el seu fill, el seu hereu, es barrejava amb la xusma, i que, una nit de festa cívica i de lluminàries, havia apedregat les finestres apagades del senyor llegat d'Àustria, enviat de la Santa Aliança, va considerar el jove un Marat, i tota la seva còlera va esclatar. La gota cruel, que el tenia clavat a la seva poltrona, no li va permetre apallissar el maçó amb la seva bengala d'Índies, a tall de bon pare portuguès; però va decidir expulsar-lo de casa seva, sense mesada i sense benedicció, com un bastard renegat! Aquell francmaçó no podia ser de la seva sang!

Les llàgrimes de la mare el van ablanir, i sobretot, les raons d'una cunyada de la seva dona, que vivia amb ells a Bemfica, senyora irlandesa de gran il·lustració, Minerva respectada i tutelar, que havia ensenyat anglès al nen i que l'adorava com si fos un bebè. Caetano da Maia es va limitar a desterrar el fill a la finca de Santa Olávia, però no va deixar de plorar, damunt la sotana dels capellans que venien a Bemfica, la desgràcia de la seva casa. I aquells sants barons el consolaven, assegurant-li que Déu, el vell Déu d'Ourique, no permetria mai que un Maia pactés amb Beelzebub i amb la Revolució! I a falta de Déu Pare, Nossa Senhora da Soledade, patrona de la casa i padrina del nen, faria el bon miracle.

I el miracle es va fer. Mesos després el jacobí, el Marat, tornava de Santa Olávia una mica contrit, avorrit sobretot d'aquella soledat, on els tes del brigadier Sena eren encara més tristos que el rosari de les cosines Cunha. Venia a demanar al pare la benedicció i alguns milers de *cruzados* per anar a Anglaterra, aquell país de prats verds i de cabells d'or del qual tant li havia parlat la tia Fanny. El pare el va besar, desfet en llàgrimes; va accedir a tot fervorosament veient-hi l'evident, gloriosa intercessió de Nossa Senhora da

Soledade! I el mateix fra Jerónimo da Conceição, el seu confessor, va declarar aquell miracle no inferior al de Carnaxide.

Afonso va partir. Era primavera, i Anglaterra, tota verda, els seus parcs luxosos, les abundants comoditats, l'harmonia penetrant dels seus nobles costums, aquella raça tan seriosa i tan potent, el van encantar. Ben aviat va oblidar el seu odi als taciturns pares de la Congregació, les hores ardents passades al cafè dels Remolars recitant Mirabeau, i la República que havia somiat instaurar, clàssica i voltairiana, amb un triumvirat d'Escipions i festes en honor de l'Ens Suprem. Durant els dies de l'Abrilada era a les carreres d'Epsom, enfilat a un cotxe de posta, amb unes nàpies postisses, llançant hures esgarrifosos, ben indiferent als seus germans de maçoneria, que en aquelles hores acaçava el Senyor Infant amb una pica pels carrerons del Bairro Alto des del seu fogós cavall d'Alter.

El seu pare va morir de sobte i ell va haver de tornar a Lisboa. Llavors va ser quan va conèixer la senyora Maria Eduarda Runa, filla del comte de Runa, una bella dona morena, melindrosa i una mica malaltissa. En acabar el dol, s'hi va casar. Va tenir un fill i va desitjar-ne un altre, i va començar tot seguit, amb belles idees de patriarca jove, a fer obres al palauet de Bemfica, a plantar-hi arbres al voltant, preparant sostres i ombres a l'estimada descendència que li alegraria la vellesa.

Però no oblidava Anglaterra. I se li feia més abel·lidora que aquella Lisboa miguelista que veia, agitada com una Tunis barbaresca; aquella rude conjuració apostòlica de frares i postillons, eixordant per tavernes i capelles; aquella plebs beata, bruta i feroç que anava de les capelles de l'adoració perpètua a les places de toros, que anhelava tumultuosament la vinguda del príncep que tan bé encarnava els seus vicis i passions...

Aquell espectacle indignava Afonso da Maia, i moltes vegades, a la pau de les vetllades, entre amics, amb el petit als genolls, havia desfogat la indignació de la seva ànima honrada. Ja no

exigia, certament, com a la seva joventut, una Lisboa de Catons i de Mucis Scævoles. Ja admetia fins i tot els esforços de la noblesa per mantenir els seus privilegis històrics, però volia, això sí, una noblesa intel·ligent i digna, com l'aristocràcia *tory* (que el seu amor a Anglaterra li feia idealitzar), que assenyalés en tot l'orientació moral, formés els costums i inspirés la literatura, vivint amb fast i parlant amb gust, exemple d'idees elevades i mirall de maneres patrícies... El que no tolerava era el món de Queluz, bestial i sòrdid.

Aquelles paraules, a penes pronunciades, volaven cap a Queluz. Així, quan es van reunir les Corts Generals, la Policia va envair Bemfica «a la recerca de papers i d'armes amagades».

Afonso da Maia, amb el fill en braços i la dona tremolant al seu costat, va veure impassible i sense dir una paraula l'escorcoll, els calaixos destrossats amb les culates dels fusells, les mans brutes de l'alguatzir regirant els matalassos de casa seva. El jutge no va descobrir-hi res; va acceptar, fins i tot, al rebost, un got de vi, i va confessar al majordom «que els temps eren molt durs...» Des d'aquell matí les finestres del palauet van romandre closes; no es va obrir més el portal noble perquè sortís el cotxe de la senyora, i al cap de poques setmanes, Afonso da Maia va partir, amb dona i fill, cap a Anglaterra i cap a l'exili.

Allà es va instal·lar, amb luxe, per a una llarga temporada, als voltants de Londres, prop de Richmond, al fons d'un parc, entre els suaus i encalmats paisatges de Surrey.

Els seus béns, gràcies a l'aval del comte de Runa, antic protegit de la infanta Carlota Joaquina, ara conseller sever del senyor Dom Miguel, no van ser confiscats, i Afonso da Maia va poder viure despreocupadament.

Al principi, els emigrats liberals, Palmela i la gent del *Belfast*, havien vingut encara a amoïnar-lo i a desassossegat-lo. La seva ànima recta no va tardar a protestar, veient la separació de castes, de jerarquies, mantinguda allà en terra estranya, entre els vençuts de

les mateixes idees, els nobles i els magistrats vivint amb el luxe de Londres sense privar-se de res, i la plebs, l'exèrcit, després dels patiments de Galícia, sucumbint ara de fam, de misèria, de febre als barracons de Plymouth. Aviat va tenir conflictes amb els caps liberals; va ser acusat de *ventista* i de demagog; va renegar a l'últim del liberalisme. Llavors es va aïllar, però sense tancar per això la seva bossa, d'on continuaven sortint diners a raig fet... Però quan la primera expedició va partir i a poc a poc van anar marxant els emigrats, va respirar finalment, i, com ell mateix va dir, per primera vegada li va provar l'aire d'Anglaterra.

Mesos després, la seva mare, que s'havia quedat a Bemfica, va morir d'una apoplexia, i la tia Fanny va anar a Richmond a completar la felicitat d'Afonso amb el seu clar judici, els seus rínxols blancs, els seus modals de Minerva discreta. Ell vivia el seu somni en una digna residència anglesa, entre arbres seculars, veient al seu voltant, a les extenses praderies, pasturar els ramats opulents i sentint entorn de la seva persona tot tan sa, tan fort, lliure i sòlid, com ho volia el seu cor.

Va fer amistats. Va estudiar la noble i rica literatura anglesa; es va interessar, com corresponia a un *fidalgo* instal·lat a Anglaterra, pel conreu, per la cria de cavalls, per la pràctica de la caritat, i pensava amb plaer a quedar-s'hi per sempre, en aquella pau i en aquell ordre.

Però Afonso sentia que la seva dona no era feliç. Pensativa i trista, errava sempre per les habitacions, tossint. A la nit s'asseia davant de la llar, sospirava, romania callada...

Pobra dona! La nostàlgia del país, dels parents, de les esglésies l'anava minant. Verdadera lisboeta, petita i morena, havia viscut d'ençà de la seva arribada corcada per un odi sord a aquella terra d'heretges i al seu idioma bàrbar, sense queixar-se, però, i sempre somrient feblement. Tremolant, embolicada en pells, mirant espaordida els cels ombrívols o la neu als arbres, el seu cor no havia

estat mai allà, sinó lluny, a Lisboa, als atris de les esglésies, als barris banyats de sol. La seva devoció (la devoció dels Runa!), sempre gran, s'havia exacerbat en aquella hostilitat ambient que ella sentia al seu voltant contra els "papistes". I només es veia satisfeta de nit, quan anava a refugiar-se al soterrani amb les minyones portugueses, per resar el rosari, prostrada en una estora, assaborint allà, amb aquell murmuri d'avemaries en un país protestant, tot l'encís d'una conspiració catòlica!

Odiant tot el que era anglès no consentia que el seu fill, Pedrinho, anés a estudiar al col·legi de Richmond. En va Afonso li havia demostrat que era un col·legi catòlic. No va voler; aquell catolicisme sense romeries, sense fogueres de Sant Joan, sense imatges del Senhor dos Passos, sense frares als carrers, no li semblava religió. Ella no abandonaria l'ànima del seu Pedrinho a l'heretgia i, per educar-lo, va fer venir de Lisboa el pare Vasques, capellà del comte de Runa.

Vasques li ensenyava les declinacions i, sobretot, el catecisme, i la cara d'Afonso da Maia es cobria de tristesa quan, en tornar d'alguna cacera o dels carrers de Londres, venint de la forta remor de la vida lliure, sentia a les sales d'estudi la veu ensopida del reverend pare preguntant, com des del fons de les tenebres:

—Quants són els enemics de l'ànima?

I el petit, més ensopit encara, anava murmurant:

—Tres. Món, Dimoni i Carn...

Pobre Pedrinho! D'enemic de la seva ànima, només hi havia allà el reverend Vasques, obès i sòrdid, eructant des del fons de la seva poltrona, amb el mocador del rapè damunt dels genolls...

De vegades Afonso, indignat, entrava, interrompia la doctrina, agafava Pedrinho de la mà per portar-lo a córrer amb ell sota els arbres del Tàmesi, per a què la vasta claror del riu li dissipés la pesantor supina del catecisme. Però la mamà acudia des de dins, aterrida, i l'embolcava en una gran manta; finalment, el nen, acostumat a

la falda de les minyones i als racons encoixinats, tenia por del vent i dels arbres. I a poc a poc, amb passes desconsolades, anaven tots dos trepitjant en silenci les fulles seques: el fill tot acovardit de les ombres bellugadisses del bosc, i el pare, amb l'esquena encorbada, pensívol, trist davant aquella debilitat del seu fill...

Però el menor esforç que feia per arrencar el noi d'aquells braços de mare que l'ablanien, d'aquell catecisme mortal del pare Vasques, ocasionava tot seguit a la delicada dama accessos de febre. I Afonso no s'atrevia ja a contrariar la pobra malalta, tan virtuosa i que l'estimava tant! Anava llavors a lamentar-se amb la tia Fanny; la sàvia irlandesa deixava les ulleres entre les pàgines del llibre, tractat d'Addison o poema de Pope, i arronsava malenconiosament les espatlles. Ella què podia fer-hi...!

Finalment, la tos de Maria Eduarda va anar augmentant, com la tristesa de les seves paraules. Parlava ja de la seva «darrera ambició», que era tornar a veure el sol! Per què no tornaven a Bemfica, a la seva llar, ara que l'Infant havia estat també ell desterrat i que hi regnava una gran pau? Però Afonso no va accedir-hi. No volia veure un altre cop els seus calaixos destrossats a cops de culata, i els soldats de Dom Pedro no li oferien més garantia que els esbirros de Dom Miguel.

Per aquella època va haver-hi un gran disgust a la casa: la tia Fanny va morir d'una pulmonia, amb els freds de març, i allò va ennegrir encara més la malenconia de Maria Eduarda, que també l'estimava molt, perquè era irlandesa i catòlica.

Per distreure-la, Afonso la va portar a Itàlia, a una deliciosa *villa* prop de Roma. Allà no li faltava el sol: el tenia puntual i generós tots els matins, banyant àmpliament les terrasses, daurant murtres i llorers. I, a més a més, allà baix, entre marbres, hi havia la cosa preada i santa: el Papa!

Però la trista senyora continuava ploriquejant. El que realment l'abellia era Lisboa, les seves novenes, els sants devots del seu barri,

les processons desfilant amb la seva remor de mandrosa penitència en tardes de sol i de polseguera...

Es va fer imperatiu calmar-la, tornar a Bemfica.

Allà va començar una vida desconsolada. Maria Eduarda es consumia lentament, més pàl·lida cada dia, passant-se les setmanes immòbil en un canapè, amb les mans transparents creuades al damunt de les gruixudes pells angleses. El pare Vasques, apoderant-se d'aquella ànima aterrida per a qui Déu era un amo feroç, es va convertir en el prohom de la casa. D'altra banda, Afonso es trobava a cada moment pels corredors altres figures canòniques de cogulla i solideu, en les quals reconeixia antics franciscans o algun caputxí escanyolit d'aquells que parasitaven el barri; la casa feia un baf de sagristia. I de les habitacions de la senyora en venia constantment, esmorteïda i confusa, una remor de lletania.

Tots aquells sants barons menjaven i bevien del seu vi de Porto al rebost. Els comptes de l'administrador acusaven la sobrecàrrega dels donatius piadosos de la senyora: un tal fra Patrício li havia sabut esgarrapar dues-centes misses d'un *cruzado* per l'ànima de Dom José I...

Aquella beateria que l'envoltava anava precipitant Afonso en un ateisme rancorós. Somiava veure tancades esglésies i monestirs; les imatges desfetes a destraldades, una matança de pares reverends... Quan sentia a la casa el murmuri dels resos, fugia, se n'anava al fons de la finca, sota les hores enfiladisses del mirador, a llegir el seu Voltaire, o si no, anava a desfogar-se amb el seu vell amic el coronel Sequeira, que vivia en una finca, a Queluz.

Havia passat el temps. Pedrinho ja gairebé s'havia fet un home. Petit i nerviós com la seva mare, havia heretat poc de la raça i de la força dels Maia; tenia un bonic rostre ovalat, d'una morenor càlida; els ulls meravellosos i irresistibles, promptes sempre a humitejar-se, el feien semblar un àrab. S'havia desenvolupat lentament, sense curiositats, indiferent a joguines, a animals, a flors, a llibres. Cap

desig fort no semblava vibrar mai en aquella ànima mig endormiscada i passiva: només alguns cops deia que li agradaria molt tornar a Itàlia. Li havia agafat antipatia al pare Vasques, però no s'atrevia a desobeir-lo. Era feble en tot, i aquell abatiment continu de tot el seu ésser es resolva per temporades en crisis de negra malenconia que el tenien dies i dies mut, musti, groc, amb profundes ulleres, envellit ja. El seu únic sentiment viu, intens fins llavors, era la passió per la seva mare.

Afonso va voler enviar-lo a Coïmbra. Però la sola idea de separar-se del seu Pedro va fer caure la pobra senyora de genolls davant Afonso, balbucejant i tremolant. I ell, naturalment, va cedir en veure aquelles mans suplicants, aquelles llàgrimes que es desbordaven per la cara cerúlia. El nen va continuar a Bemfica fent les seves lentes passejades a cavall, amb un lacai de lliurea al darrere, i començava ja a anar a prendre ginebra als cafès de Lisboa... Després va anar despuntant en aquell organisme una gran inclinació amorosa i als dinou anys va tenir el seu petit bastard...

Afonso da Maia es consolava pensant que, malgrat aquells desgraciats afalacs de la mare, no li faltaven al noi qualitats: era molt llest, sa i, com tots els Maia, valent; no feia gaire, ell sol, amb un fuet, havia posat en fuga, a la carretera, tres pagerols que li havien dit "pixavi".

Quan la mare va morir, amb una agonia terrible de devota, agitant-se dies i dies entre les paüres terribles de l'infern, Pedro va tenir en el seu dolor arravataments de demència. Va fer la promesa histèrica, si ella se'n sortia, de dormir durant un any sobre les lloses del pati. I tan aviat com es van haver endut el taüt i van marxar els capellans, va caure en una angoixa taciturna, obtusa, sense llàgrimes, i no en volia sortir, estirat bocaterrosa damunt del llit, amb una obstinació de penitent. Durant molts mesos encara no el va deixar una vaga tristesa, i Afonso da Maia es desesperava ja de veure aquell noi, fill seu i el seu hereu, sortir diàriament amb

passes de monjo, lúgubre en el seu dol rigorós, a visitar la sepultura de la mare...

Aquell dolor exasperat i morbós va cessar finalment, i el va succeir, gairebé sense transició, un període de vida dissipada i turbulenta, de calaverades vulgars, amb què Pedro, impulsat per un maldestre romanticisme, intentava ofegar en bordells i tavernes l'enyorança de la seva mare. Però aquella exuberància ansiosa, que s'havia desencadenat tan sobtadament, tan tumultuosament en la seva natura desequilibrada, va consumir-se també molt aviat. Al cap d'un any d'escàndols al Marrare, de sòrdides proeses a les curses de toros, de cavalls esllomats, de sorolloses xiulades al teatre São Carlos, van començar a reparèixer les antigues crisis de malenconia nerviosa; tornaven aquells dies taciturns, llargs com deserts, passats a casa badallant per les habitacions o sota un arbre de la finca, tombat bocaterrosa, com estimbat pels abismes de l'amargor. En aquells períodes es tornava també devot: llegia vides de sants, visitava l'Adoració perpètua. Eren aquells bruscos abatiments d'ànima que antany empenyien els febles cap als monestirs.

Tot allò afligia Afonso da Maia: preferia saber que el seu fill es recollia de bon matí, begut i exhaust de córrer per Lisboa, a veure'l, amb el devocionari sota el braç i aires de vell, dirigir-se a l'església de Bemfica.

També hi havia una idea que, a pesar seu, el torturava ara molt sovint: descobria la gran semblança de Pedro amb un avi de la seva dona, un Runa, de qui existia un retrat a Bemfica. Aquell home estrany, amb qui a la casa sempre feien por a la mainada, havia embogit i, creient-se Judes, s'havia penjat d'una figuera...

Però un dia excessos i crisis van acabar. Pedro da Maia amava! Era un amor a la Romeu, sorgit de sobte en un intercanvi de mirades fatal i enlluernador, una d'aquelles passions que assalten una vida, la trastornen com un huracà, arrencant la voluntat, la raó, els respectes humans i llançant-los d'una revolada als abismes.

Una tarda, al Marrare, havia vist que s'aturava al davant, a la porta de la modista Mme. Levaillant, una calessa blava en què anava un vell amb barret blanc i una senyora rossa, coberta amb un xal de caixmir.

El vell, rabassut i robust, de sotabarba canosa i retallada, amb una cara bronzejada d'antic mariner i aspecte maldestre, havia baixat recolzant-se en el lacai, com tolit pel reuma, i havia entrat arrossegant la cama al portal de la modista: i ella, girant lentament el cap, va mirar un moment cap al Marrare.

Sota les rosetes que adornaven el seu capell negre, els cabells rossos, d'un or lleonat, s'arriassaven lleument sobre el front estret i clàssic; uns ulls meravellosos la il·luminaven sencera; el fred tornava més pàl·lid el seu cutis de marbre, i amb el seu greu perfil d'estàtua, el noble modelatge de les seves espatlles i dels braços, cenyits pel xal, li va semblar a Pedro en aquell instant una cosa immortal i superior a la Terra.

No la coneixia. Però un jove alt, macilent, de bigoti negre, vestit de dol, que fumava repenjat a la porta amb un posat d'avorriment, veient el sobtat interès de Pedro, la mirada encesa i trastornada que seguia el cotxe que trotava Chiado amunt, va agafar-lo del braç i li va murmurar a prop de la cara, amb veu grossa i lenta:

—Vols que et digui com es diu, benvolgut Pedro? El nom, els orígens, les dates i els fets principals? Pagaràs al teu amic Alencar, al teu assedegat Alencar, una ampolla de *champagne*?

Van portar el xampany. I Alencar, després de passar-se els dits flacs pels rissos de la cabellera i per les guies del bigoti, va començar, ben repenjat i estirant-se els punys:

—Un vespre daurat de tardor...

—André! —va cridar Pedro al criat, picant al marbre de la taula—, emportat el xampany.

Alencar va vociferar, imitant l'actor Epifànio:

—Com! Sense sadollar l'avidesa dels meus llavis?...

Bé. El xampany es quedaria; però l'amic Alencar, oblidant que era el poeta de les *Vozes d'Aurora*, explicaria qui era aquella gent de la calessa blava en llenguatge cristià i sense embuts...!

—Ara mateix, benvolgut Pedro, ara mateix!

Feia dos anys justament, quan Pedro havia perdut la seva mare, aquell vell, el papà Monforte, havia aparegut sobtadament un matí pels carrers i a la societat de Lisboa en aquella mateixa calessa, amb la seva bella filla al costat. Ningú no els coneixia. Van llogar a Arroios un primer pis al palauet dels Vargas, i la noia va començar a deixar-se veure al São Carlos, produint una impressió, una impressió capaç de provocar aneurismes, com deia Alencar! Quan ella travessava el saló, els caps es giraven en l'enlluernament d'aurèola que emanava d'aquella criatura magnífica, arrossegant amb passes de deessa la llarga cua del seu vestit, sempre escotada com en nits de gala, i, malgrat ser soltera, resplendent de joies. El papà no li donava mai el braç. Anava al darrere, engavanyat per una gran corbata blanca de majordom, més ennegrit i més mariner en l'aurèola rossa que exhalava la seva filla, encongint i gairebé petrificat, les ulleres a les mans, el llibret de l'òpera, una bosseta de caramels, el vano i el seu propi paraigua. Però era a la llotja, en caure la llum sobre el coll eburni i les trenes d'or, quan la noia semblava, realment, l'encarnació d'un ideal del Renaixement, un model de Tiziano... Ell, Alencar, la primera nit que la va veure, va exclamar, assenyalant cap a ella i cap a les altres, les morenotes de les files de l'abonament:

—Nois! És com un ducat d'or nou entre vells patacons del temps de João VI!

Magalhães, aquell maldestre pirata, va inserir la frase en un article d'*O Português*. Però la frase era d'ell, d'Alencar!

Els joves, naturalment, van començar de seguit a rondar el palauet d'Arroios. Però en aquella casa no s'obria mai ni una finestra. Preguntats els lacais, van dir només que la noia es deia Maria, i el

senyor, Manuel. Al final, una minyona, subornada amb sis *pintos*, va dir-ne més: l'home era taciturn, tremolava davant la filla i dormia en una hamaca; la senyora, per la seva banda, vivia en un niu de sedes blau turquesa i es passava el dia llegint novel·les. Això no podia satisfer l'avidesa de Lisboa. Es va fer una indagació metòdica, hàbil, pacient... Ell, Alencar, hi va prendre part.

I es van saber horrors. El papà Monforte era de les Açores; essent molt jove, una ganivetada en una baralla, un cadàver en una cantonada, l'havien obligat a fugir a bord d'un bergantí americà. Algun temps després, un tal Silva, administrador de la casa dels Taveira, que havia conegut Monforte (que en realitat es deia Forte) a les Açores, va trobar-lo, mentre era a l'Havana estudiant el conreu del tabac que els Taveira volien implantar a les illes, vagant pels carrers, amb espardenyes d'espert i tractant d'embarcar-se cap a Nova Orleans. I allà hi havia un període fosc a la història de Monforte. Segons sembla, havia servit durant un cert temps de capatàs en una plantació de Virgínia... Per fi, havia reaparegut sota el cel capitanejant el bergantí *Nova Linda* i transportant carregaments de negres cap al Brasil, l'Havana i Nova Orleans.

Havia escapat als creuers anglesos, havia arrencat una fortuna de la pell dels africans, i ara, ric, home de bé, propietari, anava a escoltar Corcelli al São Carlos. Encara que, tan terrible història, com deia Alencar, fosca i mal comprovada, feia aigües pels quatre cantons.

—I la filla? —va preguntar Pedro, que se l'escoltava seriós i pàl·lid.

Però d'ella no en sabia res l'amic Alencar. D'on l'havia tret així, tan rossa i tan bella? Qui era la mare? On era? Qui li havia ensenyat a cobrir-se amb aquell gest reial amb el seu xal de caixmir?...

—Aquests, benvolgut Pedro, són misteris que mai no pogué Lisboa astuta esbrinar i que tan sols Déu coneix!

En tot cas, quan Lisboa va descobrir aquella llegenda de sang i de negres, l'entusiasme per la Monforte es va calmar. I què! Per les venes de Juno corria sang d'assassí; la *beltà* del Tiziano era filla d'un negrer! Les senyores, delectant-se a vilipendiar una dona tan rossa, tan bonica i amb tantes joies, li van dir de seguit la *Negreira*. Quan ella apareixia ara al teatre, la senyora Maria da Gama fingia amagar la cara darrere el vano, perquè li semblava veure en la noia (sobretot quan llua els seus bells robins) la sang de les ganivetades que havia assestat el papà! I l'havien calumniada horriblement. Així que, després de passar a Lisboa el primer hivern, els Monforte van desaparèixer. Es va dir, amb acarnissament, que estaven arruïnats, que la Policia perseguia el vell, mil maldats... Monforte, que patia reuma articular, estava tan tranquil, prenent plàcidament les aigües als Pirineus. Allà va ser on Melo els va conèixer...

—Ah! Melo els coneix? —va exclamar Pedro.

—Sí, benvolgut Pedro; Melo els coneix.

Al cap d'una estona, Pedro va deixar el Marrare. I aquella nit, abans de tornar a casa seva, malgrat la pluja freda i menuda, va estar rondant una hora, amb la imaginació inflamada, el palauet dels Vargas, obscur i mut. Després, al cap de dues setmanes, en entrar Alencar al São Carlos, quan s'acabava el primer acte del *Barbiere*, es va quedar sorprès veient Pedro da Maia instal·lat a la llotja de la Monforte, en primera fila, al costat de Maria, amb una camèlia escarlata al frac, idèntica a les d'un ram col·locat sobre la barana de vellut.

Mai Maria Monforte no s'havia mostrat més bella: portava una d'aquelles *toilettes* excessives i teatrals que ofenien Lisboa i feien dir a les senyores que es vestia «com una còmica». Anava de seda color blat, amb dues roses grogues, una espiga a les trenes i uns òpals al coll i als braços; i aquells tons de blat madur banyat pel sol, en fondre's amb l'or dels cabells, il·luminant la seva carnació ebúrnica, li donaven l'esplendor d'una Ceres. Al fons s'entreveien

els bigotassos rossos de Melo, que conversava dret amb el papà Monforte, amagat com sempre en un racó fosc de la llotja. Alencar va anar a observar “el cas” des de la llotja de platea dels Gama. Pedro havia tornat a la seva cadira i contemplava Maria amb els braços creuats. Ella va conservar algun temps la seva actitud de deessa insensible; però després, en el duet de Rosina i Lindor, dues vegades, els seus ulls blaus i profunds es van aturar en ell, greus, una llarga estona. Alencar va córrer al Marrare, amb els braços enlaire, a escampar la notícia.

No va tardar, d'altra banda, a parlar-se per tot Lisboa de la passió de Pedro da Maia per la *Negreira*. Ell li va fer la cort públicament, a l'antiga, plantat en una cantonada, davant del palauet dels Vargas, amb els ulls clavats a la finestra d'ella, immòbil i pàl·lid d'èxtasi.

Li escrivia diàriament dues cartes de sis fulls, poemes desordenats que componia al Marrare. I allà ningú no ignorava el destí d'aquelles pàgines de línies encreuades que s'acumulaven davant d'ell al cim de la safata amb la ginebra. Si algun amic arribava a la porta del cafè a preguntar per Pedro da Maia, els cambrers responien ja amb molta naturalitat:

—Dom Pedro? És allà, escrivint-li a la nena.

I ell mateix, si l'amic s'acostava, li estenia la mà i exclamava radiant, amb el seu somriure bell i franc:

—Espera't aquí una mica; estic escrivint a Maria!

Els vells amics d'Afonso da Maia que venien a jugar el seu *whist* a Bemfica, en especial Vilaça, l'administrador dels Maia, molt zelós de la dignitat de la casa, no havien tardat a portar-li la notícia d'aquells amors de Pedrinho. Afonso ja els sospitava; veia partir tots els dies un criat de la finca amb un gran ram de les millors camèlies del jardí; tots els matins trobava a primera hora a la galeria un criat que es dirigia a les cambres del noi, aspirant satisfet el perfum d'un sobre amb segell de lacre daurat, i no li desagradava

que un sentiment qualsevol, humà i poderós, anés retirant el seu fill de la festa buscabregues, del joc, de les malenconies immotivades, durant les quals reapareixia el negre devocionari...

Però ignorava el nom i fins i tot l'existència dels Monforte; i els detalls que els amics li van revelar, aquella ganivetada a les Açores, el fuet de capatàs de Virgínia, el bergantí *Nova Linda*, tota la sinistra llegenda del vell, van contrariar enormement Afonso da Maia.

Una nit que el coronel Sequeira explicava a la taula del *whist* que havia vist Maria Monforte i Pedro passejant a cavall, «molt bé tots dos i molt *distingués*», Afonso va dir, després d'una pausa, amb aire avorrit:

—En fi, tots els nois tenen les seves amants... Aquest és el costum, la vida és així, i seria absurd voler reprimir aquestes coses. Però aquesta dona, amb un pare com el seu, la trobo malament fins i tot com a amant.

Vilaça va deixar de barallar les cartes i, agitant les seves ulleres d'or, va exclamar, espantat:

—Amant! Però si la noia és soltera, senyor; si és una noia honrada...!

Afonso da Maia va omplir-se la pipa; les mans havien començat a tremolar-li, i girant-se cap a l'administrador, amb una veu que també tremolava lleugerament:

—No voldrà dir, Vilaça, que el meu fill vol casar-se amb aquesta criatura...

L'altre va emmudir. I va ser Sequeira qui va murmurar:

—Això no; és clar que no...

I la partida va prosseguir una estona en silenci.

Però Afonso da Maia va començar a sentir-se descontent. Feia ja unes setmanes que Pedro no menjava a Bemfica. Al matí, se'l veia, era només un moment, quan baixava a esmorzar amb un guant ja posat, precipitat i radiant, cridant cap a dins si estava ja

ensellat el cavall; després, sovint dret, bevia un glop de te i preguntava ràpidament «si el papà volia alguna cosa», es feia un toc al bigoti davant del gran mirall de Venècia de damunt de la xemeneia i partia d'allà, embadalit. Altres vegades no sortia en tot el dia de les seves cambres; queia la tarda, s'encenien els llums; fins que el pare, inquiet, pujava i se'l trobava estirat al llit, amb el cap entre els braços.

—Què tens? —li preguntava.

—Migranya —li responia en to sord i ronc.

I Afonso baixava indignat, veient en tota aquella angoixa covarda alguna carta que no havia arribat o potser una rosa que havia ofert i que ella no s'havia posat al cabell...

Després, de vegades, entre dues partides de *rob* o conversant al voltant de la taula del te, els seus amics feien observacions que l'inquietaven, per venir d'aquells homes que vivien a Lisboa, que sabien els rumors, mentre ell es passava allà a Bemfica hivern i estiu, entre els seus llibres i les seves roses. Era el bon Sequeira qui preguntava per què no feia Pedro un llarg viatge, per instruir-se, a Alemanya, a l'Orient. O el vell Luis Runa, cosí d'Afonso, qui, a propòsit de coses indiferents, intervenia per enyorar els temps en què el Cap de la Policia podia expulsar lliurement les persones importunes... Al·ludien evidentment a la Monforte i la jutjaven evidentment perillosa.

A l'estiu, Pedro va marxar a Sintra. Afonso va saber que els Monforte hi havien llogat una casa. Dies després Vilaça va aparèixer a Bemfica, molt preocupat; la vigília, Pedro l'havia visitat al despatx, demanant-li informes sobre les seves propietats, sobre els mitjans d'aconseguir diners. Ell li va dir que al setembre, en arribar a la seva majoria d'edat, tindria la legítima de la mare...

—Però no em va agradar gens la cosa, senyor; no em va agradar gens...

—I per què no, Vilaça? Al noi li deuen caldre diners, voldrà

fer regals a la criatura... L'amor és un luxe car, Vilaça.

—Déu vulgui que sigui així, senyor; que Déu l'escolti!

I aquella confiança tan noble d'Afonso da Maia en l'orgull patrici, en les ínfulas de raça del seu fill, va aconseguir tranquil·litzar Vilaça.

Al cap de pocs dies Afonso da Maia va veure per fi Maria Monforte. Havia dinat a la finca de Sequeira, als peus de Queluz, i estaven prenent tots dos el cafè al mirador, quan, per l'estret camí que vorejava el mur, havia entrat la calessa blava amb els cavalls ricament guarnits. Maria, resguardada del sol sota una ombrel·la vermella, portava un vestit color de rosa, la faldilla del qual, tota plena de volants, tapava gairebé els genolls de Pedro, assegut al seu costat. Les cintes del barret, lligades en un gran llaç que li cobria el pit, eren també de color de rosa, i el seu rostre, seriós i pur com un marbre grec, resultava realment adorable, il·luminat pels ulls, d'un blau ombrívol, entre aquells tons rosats. Al seient del davant, ocupat gairebé tot per caixes de modista, s'hi encongia Monforte amb un gran barret panamà, pantalon d'alanquins, la manteleta de la filla al braç i el para-sol entre els genolls. Anaven callats, no s'havien fixat en el mirador. I pel camí, verd i fresc, la calessa va passar amb lent balanceig, sota les branques que fregaven l'ombrel·la de Maria. Sequeira es va quedar amb la tassa de cafè al costat dels llavis, la mirada brillant, murmurant:

—Caram! És bonica!

Afonso no va respondre. Mirava capficat aquella ombrel·la vermella, que s'inclinava ara cap a Pedro, l'amagava gairebé, semblava envoltar-lo tot sencer, com una gran taca de sang cobrint la calessa sota el verd trist de l'enramada.

Va passar la tardor i va arribar l'hivern, molt cru. Una matinalda Pedro va entrar a la biblioteca on era el seu pare, llegint al costat de la llar; va rebre la benedicció, va llençar una lleugera ullada a un periòdic obert, i es va girar brusquement cap a ell:

—Pare meu —va dir esforçant-se a ser clar i decidit—, vinc a demanar-li autorització per casar-me amb una senyoreta que es diu Maria Monforte.

Afonso va deixar el llibre obert sobre els genolls, i va dir amb veu greu i lenta:

—No me n’havies parlat, d’això... Tinc entès que és la filla d’un assassí, d’un negrer, i que l’anomenen també la *Negreira*...

—Pare...!

Afonso es va aixecar davant d’ell, rígid i inexorable, com la pròpia encarnació de l’honor domèstic.

—Has de dir-me res més? Em fas envermellar de vergonya.

Pedro, més blanc que el mocador que tenia a la mà, va exclamar tot tremolós, gairebé sanglotant:

—Doncs pot estar segur, pare, que m’hi casaré!

I va sortir amb un furiós cop de porta. Al corredor va cridar el seu criat, i, en veu molt alta, perquè el seu pare ho sentís, li va ordenar que li portés les maletes a l’Hotel d’Europa.

Dos dies després Vilaça va entrar a Bemfica amb llàgrimes als ulls, explicant que el noi s’havia casat aquella matinada i que, segons li havia dit Sérgio, l’administrador dels Monforte, volia partir amb la núvia cap a Itàlia.

Afonso da Maia s’asseia en aquell moment a taula per esmorzar, al costat de la xemeneia. Al centre s’hi esfullava un ram en un gerro del Japó, davant les flames fortes dels troncs, i al costat del cobert de Pedro hi havia un exemplar de la *Grinalda*, revista de poesia que ell acostumava rebre... Afonso va sentir l’administrador, greu i mut, i va continuar desplegant lentament el seu tovalló.

—Ja ha esmorzat, Vilaça?

L’administrador, sorprès davant d’aquella serenitat va balbucejar:

—Ja he esmorzat, senyor...

Llavors Afonso, assenyalant cap al cobert de Pedro, va dir al

criat:

—Pot treure d'aquí aquest cobert, Teixeira. D'ara en endavant hi haurà només un cobert a taula... Segui, Vilaça, segui.

Teixeira, nou encara a la casa, va recollir amb indiferència el cobert del noi. Vilaça es va asseure. Al voltant tot era correcte i tranquil, com tants altres matins en què havia esmorzat a Bemfica. Els passos del criat no feien soroll sobre la catifa tova; el foc espurnejava alegrement, posant tocs d'or en els argents brunyits; el sol discret que brillava fora, al cel hivernal, feia centellejar cristalls de glaç a les branques seques, i, a la finestra, el papagai, molt revolucionari i ensenyat per Pedro, bramava injúries contra els Cabral.

Afonso es va aixecar finalment; va contemplar una estona, abstret, la finca, els paons a la terrassa; després, en sortir del menjador, va agafar del braç Vilaça i s'hi va recolzar amb força, com si li hagués arribat la primera tremolor de la vellesa i en el seu abandó sentís en ell una amistat segura. Van avançar pel corredor, en silenci. Ja a la biblioteca, Afonso va anar a ocupar la seva butaca, al costat de la finestra, i va començar a omplir-se lentament la pipa. Vilaça, cap cot, es passejava al llarg dels alts prestatges, de puntetes, com a l'alcova d'un malalt. Una bandada de pardals va venir a piu-lar un moment a les branques d'un arbre corpulent que fregava la barana. Va haver-hi després una pausa i Afonso da Maia va dir:

—Llavors, Vilaça, Saldanha ha estat cessat a Palau?

L'altre va respondre, vagament i com d'esma:

—És cert, senyor, és cert...

I ja no es va parlar més de Pedro da Maia.

Capítol II

Pedro i Maria, entretant, en una felicitat de novel·la, s'acostaven a Itàlia per petites etapes, de ciutat en ciutat, seguint aquella via sagrada que va des de les flors i els camps de blat de la plana llombarda fins al suau país de la romança, Nàpols, blanca sota el blau. Allà era on pensaven passar l'hivern, en aquell aire sempre tebi, al costat d'un mar sempre mans, on les indolències de la lluna de mel tenen una tendresa més llarga...

Però un dia, estant a Roma, Maria havia sentit l'afany d'anar a París. Li semblava fatigós viatjar així, entre els balancejos dels carruatges, només per anar a veure *lazzaroni* engolint macarrons. Quant millor no seria viure en un niu encoixinat, als Camps Elisis, i gaudir allà d'un bonic hivern d'amor! París estava segur, ara, amb el príncep Lluís Napoleó... A més a més, aquella vetusta Itàlia l'avorria ja: tants marbres eters, tantes madones començaven (com deia ella, penjada lànguidament del coll de Pedro) a produir marejos en el seu pobre cap! Sospirava per una bona botiga de modes caldejada amb gas, entre el soroll del *boulevard*...

I, després, li feia por aquella Itàlia, on tothom conspirava.

Van marxar cap a França. Aquell París encara agitat, tanmateix, on encara semblava surar una vaga olor de pólvora pels carrers, on cada rostre conservava una animació de combat, va desagradar a Maria. A la nit, es despertaven amb *La Marsellesa*; trobava un aspecte ferotge a la policia. Tot estava trist, i les duquesses, pobres àngels, no s'atrevien encara a anar al *Bois*, per por als obrers, canalla insaciable! Finalment, havien romàs allà fins a la primavera, al niu que ella havia somiat, tot de vellut blau, davant dels Camps Elisis.

Després, va tornar a parlar-se de revolució, de cop d'Estat. L'admiració absurda de Maria pels nous uniformes de la *Garde Mobile* posava nerviós Pedro. I quan ella es va sentir embarassada, va desitjar ansiosament treure-la d'aquell París batallador i fascinant, i albergar-la a la plàcida Lisboa, endormiscada al sol.

Abans de partir, però, va escriure al seu pare.

Ho va fer per consell, gairebé per exigència de Maria. La repulsa d'Afonso da Maia l'havia desesperat al principi. No l'affligia la desunió domèstica, però aquell *no* afrontós de *fidalgo* purità havia marcat públicament i de manera tan brutal el seu origen sospitós!

Va odiar el vell. I havia apressat la boda, aquella partida triomfant cap a Itàlia, per mostrar-li ben clar que de res no servien les genealogies, els avantpassats gots, les ínfules de família davant els seus braços nus... Ara, però, que tornaria a Lisboa, a oferir *soirées*, a crear la seva cort, la reconciliació es feia indispensable; aquell pare retirat a Bemfica, amb el rígid orgull d'altres èpoques, recordaria constantment, fins i tot entre els seus miralls i els seus tapissos, el bergantí *Nova Linda*, carregat de negres... I volia exhibir-se a Lisboa del braç d'aquell sogre tan noble i tan ornamental, amb les seves barbes de virrei.

—Digues-li que ja l'adoro —murmurava ella, inclinada damunt de l'escrivania, acariciant els cabells de Pedro—. Digues-li que si tinc un nen li posaré el seu nom... Escriu-li una carta bonica, eh!

I va ser bonica i va ser tendra la carta de Pedro al papà. El pobre noi estimava el seu pare. Li va parlar commogut de l'esperança de tenir un fill baró. Les desavinences havien d'acabar entorn del bressol d'aquell Maia petit que arribaria, i que era el primogènit, l'hereu del nom... Li relatava la seva felicitat amb una efusió d'enamorat indiscret: la història de la bondat de Maria, de les seves qualitats, de la seva cultura, omplia dos fulls, i li jurava que tan bon punt arribés no tardaria ni una hora a anar a llançar-se als seus peus...

I, en efecte, a penes va desembarcar, Pedro va anar corrent en un cotxe a Bemfica. Dos dies abans el seu pare havia marxat a Santa Olávia. Allò li va semblar desairós i el va ferir cruelment.

Es va produir llavors entre pare i fill un gran distanciament. Quan els va néixer una nena, Pedro no li ho va participar, dient tranquil·lament a Vilaça «que ja no tenia pare!». Era una criatura bonica, molt grassoneta, rossa, rosada, amb els bells ulls negres dels Maia. Malgrat el desig de Pedro, Maria no la va voler criar, però l'adorava amb frenesí; es passava els dies agenollada al peu del bressol, extasiada, fent lliscar les seves mans carregades de pedreries per les carnetes tendres, dipositant-li petonets de devoció als peuetes, als sacsonets de les cuixes, balbucejant, en el seu embadaliment, noms de gran afecte, perfumant-la, omplint-la ja d'enormes llaços.

I enmig d'aquells deliris per la filla sorgia més amarga la seva còlera contra Afonso da Maia. Es considerava llavors insultada en ella mateixa i en aquell querubí que havia tingut. Injuriava el vell grosserament, l'anomenava *el Dom Fuas*, *el Barbabum*...

Pedro li ho va sentir dir un dia i es va escandalitzar. La rèplica d'ella va ser molt eixuta, i davant d'aquella cara encesa, on entre llàgrimes els ulls blaus semblaven negres d'ira, ell només va saber balbucejant tímidament:

—És el meu pare, Maria...

El seu pare! I davant tota Lisboa la tractava encara com si fos

una concubina! Seria molt noble, però les seves maneres eren de bajà. Un *Dom Fuas*, un *Barbabum...*, i res més...!

Va agafar la nena, i, abraçada a ella, van brollar les seves queixes entre plors:

—Ningú no ens vol, àngel meu! Ningú no et vol! Només tens la teva mare! Et tracten com si fossis bastarda!

La criatura, sacsejada als braços de la mare, va posar-se a plorar. Pedro s'hi va precipitar i les va envoltar totes dues en una sola abraçada, entendrit i humil ja, i tot va acabar en una llarga besada.

Va acabar per justificar, en el seu cor, aquella còlera de mare que veu menyspreat el seu àngel. D'altra banda, fins i tot alguns amics de Pedro, Alencar, Dom João da Cunha, que començaven ara a freqüentar Arroios, es reien d'aquella obstinació de pare medieval, enfurrunyat a la seva província perquè la seva jove no tingués avantpassats morts a Aljubarrota! I no n'hi havia cap altra a Lisboa amb aquelles *toilettes*, aquella gràcia, que sabés rebre tan bé! Dimoni, el món avançava i havia abandonat ja les actituds encarcarades del segle XVI! I el mateix Vilaça, un dia en què Pedro li havia anat a ensenyar la petitona, adormida entre les randes del seu bressol, es va commoure, li van venir als ulls unes llàgrimes fàcils i va afirmar, amb la mà al cor, que allò era una tossuderia del senyor Afonso da Maia!

—Doncs pitjor per a ell! No voler veure un àngel així! —va dir Maria, fent-se, davant del mirall, un graciós toc a les flors del cabell. Tampoc no ens hi fa falta, aquí...

I no els hi en feia. Aquell octubre, quan la nena havia complert el seu primer any, va haver-hi un gran ball a la casa d'Arroios, que ells ara ocupaven del tot, i que havia estat ricament moblada de nou. I les senyores que en un altre temps tenien horror a la *Negrera*, la pròpia senyora Maria da Gama, que amagava la cara darrere el vano, van acudir-hi totes, amables i escotades i amb el

petonet prompte, dient-li «estimada», admirant les garlandes de camèlies que emmarcaven els miralls de quatre mil *réis* o assaborint amb delectació els gelats.

Va començar llavors una existència divertida i luxosa, que, segons deia Alencar, l'íntim de la casa, el cortesà de *Madame*, «tenia un regust d'orgia *distinguée*, com els poemes de Byron». Eren realment les *soirées* més alegres de Lisboa: se dinava a la una amb xampany. Jugaven fins molt tard al *mont*, fort; inventaven quadres vius, on Maria es mostrava sobiranament bella sota la vestidura clàssica d'Helena o amb l'ombrívola pompa del dol oriental de Judit. A les nits més íntimes ella solia anar a fumar amb els homes un cigarret perfumat. Molts cops, a la sala de billar, havien esclatat els aplaudiments veient-la guanyar a les caramboles franceses Dom João da Cunha, el gran campió d'aquell temps.

I enmig d'aquell festeig continu, travessat per la ràfega romàntica de la Regeneració, s'hi veia sempre, taciturn i encongít, el papà Monforte, amb la seva alta corbata blanca, les mans a l'esquena, rondant pels racons, refugiant-se al buit de les finestres, mostrant-se només per salvar alguna dolla de candeler que estava a punt de trencar-se i sense apartar mai de la seva filla la mirada embadalida i senil.

Mai Maria no havia estat tan bella. La maternitat li havia donat una esplendor més copiosa, i realment omplia, il·luminava aquells salons d'Arroios amb la seva figura radiant de Juno rossa, els diamants de les seves trenes, l'eburni i lletós coll nu i la remor de les seves riques sedes. Amb raó, volent tenir, a la manera de les dames del Renaixement, una flor que la simbolitzés, havia escollit la tulipa reial, opulenta i ardent.

Se citaven els refinaments del seu luxe, roba blanca, randes que valien el que una casa...! S'ho podia permetre! El marit era ric, i ella l'arruïnaria sense escrúpol, a ell i al papà Monforte...

L'estimaven tots els amics de Pedro, naturalment. Alencar es

proclamava ostensiblement el seu «cavaller i el seu poeta». S'estava sempre a Arroios, hi tenia cobert a taula. Deixava anar per aquells salons les seves frases ressonants i arrossegava per aquells sofàs les seves poses malenconioses. Dedicaria a Maria (i no hi havia res de més extraordinari que el to lànguid i gemegós, la mirada tèrbola, fatal, amb què pronunciava aquell nom: MARIA!), pensava dedicar-li el seu poema, tan anunciat, tan esperat, *FLÒR DE MARTYRIO!* I se citaven les estrofes que li va fer, al gust cantador de l'època:

*Et vaig veure una nit a l'esplèndid saló,
les rosses trenes com boja girant...*

La passió d'Alencar era innocent; dels altres íntims de la casa, però, més d'un havia balbucejat ja, certament, la seva declaració al *boudoir* blau on ella rebia, a les tres, entre gerros de tulipes; tot i així, les seves amigues, fins i tot les pitjors, afirmaven que els seus favors no mai d'alguna rosa donada a un balcó o d'alguna llarga i suau mirada des de darrere del vano. Pedro, tanmateix, començava a viure hores ombrívoles. Sense sentir gelosia, l'envaïa de vegades, de sobte, el tedi d'aquella existència de luxe i de festes, un desig violent de expulsar del saló aquells homes, els seus íntims, que s'atropellaven així, tan apassionadament, a l'entorn de les espatlles escotades de Maria.

Es refugiava llavors en algun racó, mossegant amb fúria el cigar, i allà sentia dins la seva ànima un tropell de coses torturadores i sense nom...

Maria notava molt bé en la cara del seu marit «aquells núvols», com ella deia. Corria cap a ell, li agafava les mans, amb força, amb imperi:

—Què tens, amor meu? Estàs emmurriat!

—No; no estic emmurriat...

—Mira'm, llavors...

Aixafava el seu bell si contra el pit d'ell; les seves mans li recorrien els braços en una carícia lenta i càlida, des de els canells fins

a les espatlles; després, amb una graciosa mirada, li presentava els llavis. Pedro recollia en ells una llarga besada, i se sentia consolat de tot.

Durant aquell temps Afonso da Maia no sortia de les ombres de Santa Olávia, tan oblidat allà com si estigués a la seva tomba. Ja no es parlava d'ell a Arroios. *Dom Fuas* estava consumint-se en la seva tossuderia. Només Pedro preguntava alguns cops a Vilaça «com li anava al papà». I les notícies de l'administrador enfuriïen sempre Maria: el papà estava esplèndidament, tenia ara un cuiner francès magnífic, Santa Olávia s'omplia d'hostes. Sequeira, André da Ega, Dom Diogo Coutinho...

—Es cuida *el Barbabum!* —anava ella a dir al seu pare, amb rancúnia.

I el vell negrer es refregava les mans satisfet de saber-lo així feliç a Santa Olávia, perquè no havia deixat mai de tremolar a la idea de veure a Arroios, davant d'ell, aquell *fidalgo* tan sever i d'una vida tan pura.

Però quan Maria va tenir un altre fill, un nen, l'assossec que va haver-hi llavors a Arroios va tornar a portar molt vivament al cor de Pedro la imatge del pare abandonat en aquella tristesa del Douro. Va parlar a Maria de reconciliació, amb temor, aprofitant la debilitat de la convalescència. I la seva alegria va ser gran quan Maria, després de quedar-se un moment pensativa, va respondre:

—Crec que em sentiria feliç veient-lo aquí...

Pedro, entusiasmat amb aquell assentiment tan inesperat, va pensar a sortir cap a Santa Olávia. Però ella tenia un pla millor: el senyor Afonso, segons deia Vilaça, havia de tornar en breu a Bemfica. Doncs bé: ella hi aniria amb el petit, tota vestida de negre, i, de sobte, llançant-se als seus peus, li demanaria la benedicció per al seu nét! No podia fallar! Realment, no podia fallar, i Pedro va veure-hi una inspiració de la maternitat...

Per ablanir ja el papà, Pedro va voler posar al petit el nom

d'Afonso. Però Maria no ho va consentir. Estava llegint una novel·la on l'heroi era l'últim dels Stewart, el novel·lesc príncep Carles Eduard, i enamorada d'ell, de les seves aventures i infortunis, volia donar aquell nom al seu fill... Carlos Eduardo da Maia! Un nom tal li semblava contenir tot un destí d'amors i de gestes. Van haver de retardar el bateig. Maria s'havia posat malalta amb angines. Van ser, però, molt benignes, i dues setmanes després Pedro ja va poder prendre part en una cacera a la seva finca de la Tojeira, davant d'Almada. Havia de quedar-s'hi dos dies. La cacera s'havia organitzat únicament per obsequiar un italià arribat llavors a Lisboa, jove distingit que li va ser presentat pel secretari de la Legació anglesa i amb qui Pedro havia simpatitzat vivament. Deia ésser nebot dels prínceps de Soria i venia fugint de Nàpols, on havia conspirat contra els Borbons i havia estat condemnat a mort. Alencar i Dom João Coutinho també anaven a la cacera. Van partir de bon matí.

Aquella tarda Maria dinava sola a la seva cambra quan va sentir com s'aturaven uns carruatges a la porta i un gran soroll omplia l'escala. Gairebé immediatament havia aparegut Pedro, tremolós i pàl·lid:

—Una gran desgràcia, Maria!

—Jesús!

—He ferit el noi, el napolità...!

—Com?

—Un desastre estúpid...! En saltar un barranc, se m'ha disparat l'escopeta, i la càrrega, zas!, ha atès el napolità! No era possible realitzar cures a la Tojeira i havien tornat tot seguit a Lisboa. Ell, naturalment, no havia consentit que l'home ferit per la seva mà anés a l'hotel. L'havia portat a Arroios, el va instal·lar a la cambra verda de dalt; havia fet cridar el metge i fet portar dues infermeres per vetllar-lo, i ell també passaria allà la nit...

—I ell?

—Un heroi...! Somriu, diu que no és res, però el veig pàl·lid

com un mort. Un noi encantador! Només a mi em passa això, Senyor! Fins i tot, Alencar, que anava al seu costat... Podia haver ferit abans Alencar, un amic íntim, de confiança! Fins i tot la gent se n'hauria rigut. Però no, zas, fereixo l'altre, el de més etiqueta.

En aquell moment va entrar al pati un cotxe.

—És el metge!

I Pedro va sortir precipitadament.

Va tornar al cap de poca estona, més tranquil. El doctor Guedes va riure gairebé d'aquella bagatel·la: una perdigonada al braç i alguns ploms a les costelles. Li va prometre que passades dues setmanes podria caçar un altre cop a la Tojeira. I el príncep estava ja fumant-se el seu cigar. Gran persona! Semblava simpatitzar amb el papà Monforte...

Aquella nit Maria va dormir malament, amb l'excitació vaga que li produïa la idea d'aquell príncep entusiasta, conspirador, condemnat a mort, ferit ara, allotjat damunt de la seva habitació.

Després, al matí de bona hora, a penes Pedro va sortir per fer transportar personalment l'equipatge del napolità, Maria va enviar dalt la seva donzella francesa, una bella mossa d'Arles, a preguntar en nom seu com es trobava Sa Altesa i «a veure quina figura tenia». L'arlesiana va tornar amb els ulls brillants a dir a la senyora, amb els seus expressius gestos de provençal, que no havia vist mai un home tan guapo! Era un retrat de nostre senyor Jesucrist! Quin coll, quina blancor de marbre! Estava molt pàl·lid encara; agraià entendent les atencions de *Madame* Maia i s'havia quedat llegint el periòdic, reclinat als coixins.

Maria, des de llavors, no va semblar interessar-se ja pel ferit. Era Pedro qui venia a cada moment a parlar-li d'ell, entusiasmat amb aquella existència patètica de príncep conspirador, compartint ja el seu odi als Borbons, encantat amb la similitud de gustos que trobava en el ferit: la mateixa afecció a la caça, als cavalls, a les armes. Ara, molt de matí, pujava a l'habitació del príncep, en

robe de chambre, amb la pipa a la boca i s'hi passava les hores en una camaraderia cordial, fent grogs calents, permesos pel doctor Guedes. Hi portava fins i tot els seus amics, Alencar, Dom João da Cunha. Maria sentia allà dalt les seves rialles. De vegades tocaven la guitarra. I el vell Monforte, embadalit davant l'heroi, no cessava de rondar el llit. L'arlesiana també apareixia a cada moment portant tovalloles de randes, un sucrer que ningú no havia demanat o algun gerro amb flors per alegrar l'alcova... Maria va preguntar per fi a Pedro, molt seriosa, si a més de tots els amics de la casa, dues infermeres, dos criats, el papà i ell, Pedro, era necessària també constantment la seva pròpia donzella a l'habitació de Sa Altesa!

No, no ho era.

Però a Pedro li va fer riure molt la idea que l'arlesiana s'hagués enamorat del príncep. En aquell cas Venus li era propícia! El napolità també la trobava atractiva: *Un très joli brin de femme*, havia dit.

El bonic rostre de Maria va empal·lidir de còlera. Jutjava allò de mal gust, grosser, desvergonyat. Pedro havia estat realment un boig en portar així, a la intimitat de Arroios, un estranger, un trànsfuga, un aventurer! A més a més, aquell rebombori de dalt, entre grogs, amb guitarra, sense respecte cap a ella, encara nerviosa, feble per la convalescència, la indignava! A penes Sa Altesa pogués acomodar-se amb coixins en un cotxe, volia que sortís d'allà, que se n'anés a l'hotel...

—No n'hi ha per tant, per Déu, no n'hi ha per tant! —va dir Pedro.

—Prou; és així.

I certament va ser també molt severa amb l'arlesiana, perquè aquella tarda Pedro havia trobat la noia ploriquejant al corredor i netejant-se amb el davantal els ulls envermellits.

Al cap de pocs dies, però, el napolità, ja convalescent, va voler tornar al seu hotel. No havia vist Maria; però en agraïment a la seva

hospitalitat li va enviar un magnífic ram, amb una galanteria de príncep artista del Renaixement, un sonet en italià enrotllat entre les flors i tan perfumat com elles; la comparava amb una noble dama de Síria donant la gota d'aigua del seu càntir al cavaller àrab ferit a la carretera abrusadora; la comparava amb la Beatriu del Dant.

Allò va semblar a tothom una distinció, i, com va dir Alencar, era un gest a la Byron.

Després, a la *soirée* pel bateig de Carlos Eduardo, la setmana següent, va anar-hi el napolità i els va impressionar a tots. Era un home esplèndid, format com un Apol·lo, d'una pal·lidesa de marbre superba: la seva barba curta i arissada, els seus llargs cabells castanys, cabells de dona, ondulats i amb reflexos d'or, separats a la nazarena, li donaven realment, com deia l'arlesiana, una fisonomia de bell Crist.

Va ballar a penes una contradansa amb Maria i va semblar, veritablement, una mica taciturn i altiu; però tot en ell fascinava: la seva figura, el seu misteri, fins i tot el seu nom: Tancredo. Molts cors femenins van palpitjar quan ell, estintolat a una porta, amb el clac a la mà i una expressió malenconiosa, exhalant l'encant patètic d'un condemnat a mort, va escampar lentament pel saló l'ombrívola llangor de la seva mirada de vellut. La marquesa d'Alvenga, per examinar-lo de prop, va sol·licitar el braç a Pedro, i li va aplicar, com a un marbre de museu, els seus impertinents d'or.

—És admirable! —va exclamar—. Com una imatge...! I són vostès amics, són amics, Pedro?

—Som com dos germans d'armes, senyora meva.

En aquella mateixa *soirée* Vilaça havia informat Pedro que el seu pare era esperat l'endemà a Bemfica. I Pedro, en quant es van retirar, va parlar a Maria d'«anar a fer la gran escena al papà». Ella, però, s'hi va negar, i amb les raons més imprevistes. Hi havia pensat molt! Reconeixia ara que un dels motius d'aquell temor al papà

—últimament l'anomenava sempre papà— era aquella estranya forma de vida d'Arroios...

—Però, filla meva —va dir Pedro—, escolta: nosaltres no vivim tampoc en plena orgia... Alguns amics que vénen...

Sí, sí... Però, realment, estava decidida a tenir una llar més tranquil·la i domèstica. Era fins i tot millor per als bebès. Doncs bé: volia que el papà es convencés d'aquella transformació perquè les paus fossin més fàcils i duradores.

—Deixa passar dos o tres mesos... Quan ell sàpiga que vivim quietets, jo el portaré, tranquil·litzat... Resulta millor també que sigui quan el meu pare marxi a prendre les aigües als Pirineus. Perquè el pobre papà, l'infeliç, li té por al teu... No et sembla millor això, estimat meu?

—Ets un àngel —va ser la resposta de Pedro, besant-li les mans.

Tota l'antiga idiosincràsia de Maria va semblar, en efecte, anar canviant. Va suspendre les *soirées*. Va començar a passar les nits molt retirada, amb alguns íntims, al seu *boudoir* blau. Ja no fumava; va abandonar el billar, i, vestida de negre, amb una flor al cabell, feia *crochet* al costat del candeler. Estudiaven música clàssica quan es presentava el vell Cazoti. Alencar, imitant la seva dama, va derivar també cap a la serietat i recitava traduccions de Klopstock. Es parlava sensatament de política. Maria era molt regeneracionista.

I totes aquelles nits Tancredo hi era, bell i indolent, dibuixant algunes flors perquè ella les brodés, o acompanyant-se amb la guitarra cançons populars napolitanes. Tots allà l'adoraven; però ningú no l'adorava més que el vell Monforte, que es passava les hores embotit en la seva alta corbata contemplant el príncep, entendrit. Després, de sobte, s'aixecava, travessava el saló i anava a inclinar-se sobre ell, a palpar-lo, a sentir-lo, a respirar-lo, murmurant en el seu francès marinesc:

—*Ça aller bien... Hein! Beaucoup bien...* Jo crec que...

I aquells corrents bruscos d'afecte es contagiaven, evidentment, perquè en aquells moments Maria dedicava sempre un dels seus bonics somriures al seu pare o anava a besar-li el front.

De dia s'ocupava de coses serioses. Havia organitzat una útil associació de caritat, l'Obra Pia de les Mantes, a fi de repartir roba a l'hivern entre les famílies necessitades. I presidia al saló, amb una campaneta, les reunions en què se'n redactaven els estatuts. Visitava els pobres. Acudia també ben sovint als actes religiosos, a les esglésies, tota vestida de negre, a peu, amb un vel molt espès cobrint-li la cara.

L'esplendor de la seva bellesa apareixia ara vetllat per una ombra commovedora, de tendresa greu: la deessa s'idealitzava com una marededéu, i no era rar sentir-la, de sobte, sospirar sense motiu.

Al mateix temps, la seva passió per la filla augmentava. Tenia llavors dos anys i estava realment adorable, la baixaven totes les nits al saló, un moment, amb un luxe principesc, i les exclamacions, els èxtasis de Tancredo no tenien fi! Li va fer un retrat al carbó, amb esfumí, a l'aquarel·la; s'agenollava per besar-li la maneta color de rosa, com al *bambino* sagrat. I Maria, ara, malgrat les protestes de Pedro, dormia sempre amb la nena als braços.

A principis de setembre el vell Monforte va marxar als Pirineus. Maria va plorar, penjada del coll del vell, com si ell partís novament per a les travessies de l'Àfrica.

A l'hora de dinar, però, va baixar, ja consolada i radiant. I Pedro va tornar a parlar de la reconciliació, semblant-li bo aquell moment per anar a Bemfica a recobrar fins al final de la seva vida aquell papà tan tossut...

—Encara no —va dir ella, pensativa, contemplant la seva copa de bordeus—. El teu pare és una mena de sant; no ens el mereixem encara...

Potser a l'hivern.

Una ombrívola tarda de desembre, de forta pluja, Afonso da

Maia era al seu despatx, llegint, quan la porta es va obrir violentament, i, en aixecar els ulls del llibre, va veure Pedro al davant. Venia tot tacat de fang, malgirbat, i a la seva cara lívida, sota els cabells esbullats, hi brillava una mirada embogida. El vell es va aixecar aterrit. I Pedro, sense una paraula, es va llançar als braços del seu pare i va esclafir a plorar desconsoladament.

—Pedro! Què ha passat, fill meu?

Maria havia mort, potser! Una alegria cruel el va envair, a la idea del fill lliure per sempre dels Monforte, tornant a ell, portant-li a la seva soledat els dos néts, tota una descendència per a estimar! I va repetir, tremolós també, separant-se amb molt d'afecte:

—Tranquil·litza't, fill; què ha estat?

Pedro, llavors, es va desplomar sobre el canapè com cau un cos mort, i alçant cap al seu pare un rostre descompost, envellit, va dir, paraula a paraula, amb una veu sorda:

—He estat fora de Lisboa dos dies... He tornat aquest matí... Maria havia fugit amb la nena... Se n'ha anat amb un home, un italià... I aquí estic!

Afonso da Maia va romandre davant del seu fill, immòbil, mut, com una figura de pedra, i el seu agraciat rostre, on li havia pujat tota la sang, s'anava omplint a poc a poc d'una gran còlera. Va veure, en un llampec, l'escàndol, la ciutat mofant-se, la compassió, el seu nom pel fang. I era aquell fill el que, menyspreant la seva autoritat i unint-se a aquella criatura, havia corromput la sang de la seva raça i cobria ara la seva casa d'oprobri. I allà el tenia! Jeia allà sense un crit, sense una arrancada furiosa, brutal, d'home traït! Allà, enfonsat a un sofà, plorant miserablement! Allò el va indignar, i va començar a passejar per l'habitació, rígid i aspre, estrenyent els llavis perquè no se li escapessin les paraules d'ira i d'injúria que li omplien tumultuosament el pit... Però era pare: sentia allà, a un costat, aquell sanglotar de profunda aflicció; veia tremolar aquell pobre cos desgraciat que ell havia gronxat antany

en els seus braços; es va aturar al costat de Pedro, li va agafar greu-
ment el cap amb les mans i li va besar el front, una vegada i una
altra com si fos encara un nen, restituint-li allà i per sempre la seva
tendresa, íntegra.

—Teníeu raó, pare, teníeu raó —murmurava Pedro, entre
llàgrimes.

Van romandre després en silenci. Fora, les batzacades de la
pluja assotaven la casa, la finca, amb un clamor prolongat, i els
arbres, sota les finestres, s'agitaven amb el fort vent d'hivern.

Va ser Afonso qui va trencar el silenci:

—Però cap a on han fugit, Pedro? Què saps, fill meu? No es
tracta de plorar...

—No en sé res —va respondre Pedro en un llarg esforç—. Sé
que ha fugit. Jo vaig sortir de Lisboa dimarts. Aquella mateixa nit
va partir ella de casa en un carruatge, amb una maleta, el cofre de
les joies, una minyona italiana que tenia ara i la petita. Va dir a la
majordoma i a la dida del nen que anava a reunir-se amb mi. A
elles els va estranyar; però què podien dir?... Quan vaig tornar, vaig
trobar aquesta carta.

Era un paper ja brut, rellegit sens dubte molts cops des d'aquell
matí, rebregat amb fúria. Contenia aquestes paraules:

«És una fatalitat. Marxo per sempre amb Tancredo. Oblida'm,
perquè no sóc digna de tu; m'emporto Maria, perquè no puc sepa-
rar-me d'ella.»

—I el petit? On és el petit? —va exclamar Afonso.

Pedro va semblar recordar-se'n llavors:

—És allà, amb la dida; l'he portat al cotxe.

El vell va sortir de seguit, i poc després va tornar, portant en
braços el petit, embolicat en la seva llarga capa blanca brodada i
amb el seu gorret de randes. Era gros, d'ulls molt negres, amb unes
adorables galtones fresques i de color de rosa. Reia tot ell, parlo-
tejant, agitant el seu sonall d'argent. La dida no havia passat de la

porta, trista, amb els ulls fixos a la catifa i un farcellet de roba a la mà.

Afonso es va asseure lentament a la seva butaca i va col·locar bé el nét abraçat al seu coll. Tenia a la mirada una bella llum de tendresa; semblava oblidar l'agonia del fill, la vergonya domèstica. Ara només hi havia allà aquella careta suau, que li bavejava en els braços...

—Com se diu?

—Carlos Eduardo —va murmurar la dida.

—Carlos Eduardo, eh?

Se'l va quedar mirant molt temps, com cercant en ell els signes de la seva raça. Després va agafar dins de la seva les manetes vermelles que no deixaven el sonall, i, molt seriós, com si la criatura l'entengués, li va dir:

—Mira'm bé. Jo sóc l'avi. S'ha d'estimar l'avi!

I davant d'aquella veu forta, el petit, en efecte, va obrir els seus bells ulls cap a ell, seriosos de sobte, molt fixos, sense por de les barbes canoses. Després va començar a bellugar-se en els seus braços, va deixar anar la maneta i li va picar furiosament al cap amb el sonall.

La cara sencera del vell va somriure davant d'aquella saludable alegria; el va estrènyer contra el seu ample pit llarga estona i va dipositar a la careta un petó prolongat, satisfet, entendrit, el seu primer petó d'avi; després, amb tota cura, va anar a deixar-lo en braços de la dida.

—Vagi, dida, vagi... Gertrudis ja ha anat a arreglar-li l'habitació. Vagi a veure què cal.

Va tancar la porta i va venir a seure al costat del seu fill, que no s'havia mogut de la punta del sofà ni havia desclavat els ulls de terra.

—Ara, desfogàt, Pedro; explica-m'ho tot... Mira, fill, que fa tres anys que no ens veiem...

—Fa més de tres anys —va murmurar Pedro.

Es va aixecar, va contemplar a la llunyania la finca, tan trista sota la pluja; després va escampar la mirada lentament per la biblioteca, detenint-la un moment en el seu propi retrat, fet a Roma quan tenia dotze anys, vestit de vellut blau amb una rosa a la mà. I va repetir encara, amargament:

—Teníeu raó, pare; teníeu raó...

I a poc a poc, passejant, va començar a parlar entre sospirs d'aquells últims anys, de l'hivern passat a París, de la vida a Arroios, de la intimitat de l'italià a la casa, dels projectes de reconciliació, i, finalment, d'aquella carta infame, sense pudor, invocant la fatalitat, llançant-li a la cara el nom de l'altre...! En un primer moment només se li havien acudit idees sagnants i havia volgut perseguir-los. Però conservava un bri de raó. Resultaria ridícul, no? Segurament la fuga havia estat preparada per endavant i no havia de llançar-se a recórrer ara els hotels d'Europa a la recerca de la seva dona... Anar a lamentar-se davant la Policia, fer-los detenir? Una imbecil·litat! Allò no impediria que ella estigués ja pels camins jaient amb un altre... No li restava res més que el menyspreu. Era una bella amant que havia tingut uns quants anys i que havia fugit amb un home. Adéu! Li quedava un fill, sense mare, amb un nom tacat. Paciència! Necessitava oblidar, partir per a un llarg viatge, cap a Amèrica potser. I ja veuria el seu pare: tornaria consolat, enfortit.

Deia aquelles coses sensates, passejant lentament amb el cigar apagat entre els dits i una veu que es calmava. Però de sobte es va aturar davant del seu pare, amb una rialla seca i una brillantor feroç als ulls.

—Sempre havia desitjat veure Amèrica, i aquesta és una bona ocasió... Una magnífica ocasió, eh! Puc, un cop allà, fins i tot naturalitzar-me, arribar a president o rebentar... Ha, ha!

—Sí; més endavant ja pensaràs en això, fill meu —el va interrompre el vell, esglaiat.

En aquell moment la campaneta del sopar va començar a sonar lentament al fons del menjador.

—Continua sopant d'hora, eh? —va dir Pedro.

Va fer un sospir cansat, lent, i va murmurar:

—Nosaltres sopàvem a les set...

Va voler llavors que el seu pare anés a taula. No hi havia motiu per a què no sopés. Ell aniria un moment a dalt, a la seva antiga habitació de solter... Encara hi tenia el llit, no? No; no volia prendre res...

—Que Teixeira m'hi porti una copa de ginebra... Continua encara aquí, el pobre Teixeira, no?

I veient que Afonso continuava assegut, va repetir, ja impacient:

—Vagi a sopar, pare; vagi a sopar, per l'amor de Déu...

Va sortir. El pare va sentir els seus passos dalt i el soroll de les finestres bruscament obertes. Va anar llavors cap al menjador, on els criats, que sabien segurament per la dida el disgust, es movien de puntetes, amb la lentitud entristida d'una casa on hi ha una mort. Afonso es va asseure a taula sol, però allà hi havia un altre cop el cobert de Pedro. Unes roses d'hivern s'esfullaven en un búcar del Japó. I el vell papagai, alterat amb la pluja, es gronxava furiosament a la barrella.

Afonso va prendre una cullerada de sopa i després va arrossegat la seva butaca al costat de la xemeneia, i allà va romandre, embolcallat a poc a poc per aquell malenconiós crepuscle de desembre, amb els ulls fixos en el foc, escoltant el vent del sud-oest batre contra els vidres i pensant en totes les coses terribles que envaïen així, en un tropell patètic, la seva pau de vell. Però enmig del seu dolor, tot i ser profund, hi percebia un punt, una raconada del seu cor on quelcom de molt dolç, molt juvenil, palpitava amb una frescor de renaixença, com si en algun lloc del seu ésser estigués sorgint, bombollejant, un brollador, ric en alegries futures, i tota la

cara li somreia il·luminada per la flama alegre, i veia novament les galtes rosades entre les randes blanques del gorret...

Mentrestant, havien estat encesos els llums de la casa. Ja inquiet, va pujar a l'habitació del seu fill; estava tot fosc, tan humit i fred com si la pluja hi caigués dins. Una esgarrifança va recórrer el vell, i quan va cridar, la veu de Pedro va venir de les tenebres de la finestra; era allà, amb els batents oberts, assegut fora, davant la barana, girat cap a la nit tempestuosa, cap a l'ombrívola remor de les enramades, rebent a la cara el vent, l'aigua, tots els rigors de l'hivern agrest.

—Però, ets aquí, fill meu! —va exclamar Afonso—. Els criats deuen voler arreglar l'habitació, baixa un moment... Estàs tot mullat, Pedro!

Li palpava els genolls, les mans glaçades. Pedro es va aixecar amb un estremiment, desprenent-se impacient d'aquella tendresa del vell.

—Volen arreglar l'habitació, eh? Em prova l'aire, em prova tan bé l'aire!

Teixeira va portar llums, i darrere d'ell va aparèixer el criat de Pedro, que arribava de Arroios en aquell moment, amb un gruixut estoig de viatge envernissat. Havia deixat les maletes a baix. El cotxer havia vingut també. Com que cap dels senyors no eren a casa...

—Bé, bé —va interrompre Afonso—. El senyor Vilaça hi anirà demà i ell donarà les ordres.

El criat, llavors, va anar de puntetes a deixar el maletí damunt del marbre de la calaixera. Encara hi havia allà antics flascons de tocador de Pedro, i els canelobres, sobre la taula, il·luminaven el gran llit trist de solter amb els matalassos doblegats pel mig.

Gertrudis, tota atrafegada, va entrar amb els braços carregats de roba de llit; Teixeira va estovar vivament els coixins; el criat d'Arroios, deixant el barret en un racó, va anar també a ajudar-los.

Pedro, entretant, com somnàmbul, havia tornat cap a la barana, amb el cap nu sota la pluja, atret per aquella foscor de la finca, que s'estenia a sota amb un soroll de mar embravit.

El senyor Afonso, llavors, li va pegar un cop al braç, gairebé amb aspror.

—Pedro! Deixa que arreglin l'habitació! Baixa un moment.

Va seguir d'esma el seu pare a la biblioteca, mossegant el cigar apagat que havia conservat a la mà tota la tarda. Va asseure's lluny de la llum al caire del sofà, i va romandre allà, mut i entorpit. Durant molt temps només els passos lents del vell, al llarg de les altes prestatgeries, el silenci en què tota la casa s'anava adormint. Unes brases morien a la xemeneia. La nit semblava més aspra. Eren de sobte fuetades d'aigua contra els vidres, portades per una ràfega, que feien escolar llargament, en un clamor insistent, un diluvi des de les teulades; venia després una calma tenebrosa, amb un murmur llunyà de vent fugint entre les frondes. En aquell silenci els degoters hi posaven un plor lent, i després una ramalada de vent corria amb més fúria; envoltant la casa en un pataquejar de finestres, s'arremolinava i fugia entre xiulets desolats.

—Sembla una nit d'Anglaterra —va dir el senyor Afonso, inclinant-se per avivar el foc.

Però davant d'aquella paraula Pedro es va aixecar impetuosament. Segurament l'havia ferit la idea de Maria, lluny, en una habitació estranya, acotxant-se en el llit de l'adulteri, en braços de l'altre. Es va estrènyer un instant el cap amb les mans i després es va acostar al seu pare, caminant insegur, però amb veu molt tranquil·la:

—Estic realment cansat, papà; me'n vaig a dormir. Bona nit... Demà continuarem parlant.

Li va besar la mà i va sortir lentament.

El senyor Afonso va romandre allà encara, amb un llibre a la mà, sense llegir, atent només a algun soroll que vingués de dalt;

però tot descansava en silenci.

Van tocar les deu. Abans de retirar-se va anar a l'habitació on havien posat un llit a la dida.

Gertrudis, el criat de Arroios i Teixeira eren allà, xiuxiuejant al costat de la calaixera, a la penombra que produïa un llibre col·locat davant del quinqué; tots van marxar de puntetes en sentir els passos, i la dida va continuar endreçant en silenci els calaixos. A l'ampli llit el petit dormia com un Nen Jesús fatigat, amb el sonall a la mà. Afonso no es va atrevir a besar-lo per no despertar-lo amb les barbes aspres; però va tocar la randa de la camiseta, va fixar la vànova entre el matalàs i la paret, va córrer la cortina, entendrit, sentint que tot el seu dolor es calmava en aquella ombra de l'alcova on dormia el seu nét.

—Necessita res, dida? —va preguntar, abaixant la veu.

—No, senyor...

Llavors, sense fer soroll, va pujar a l'habitació de Pedro. Hi havia una esclatxa de llum i va entreobrir la porta. El seu fill escrivia a la llum de dues espelmes, amb el maletí obert al costat. Va semblar espantat en veure el seu pare. I a la cara que va alçar, envellida i lívida, dos solcs negres li feien els ulls més durs i refulgents.

—Estic escrivint —va dir.

Es va fregar les mans, com estremit pel fred de l'habitació, i va afegir:

—Cal que demà al matí Vilaça vagi a Arroios... Hi ha allà els criats, hi tinc dos cavalls meus, i, en fi, un munt de coses. Li estic escrivint. És el número trenta-dos, la casa d'ell, no és veritat? Teixeira deu saber-ho... Bona nit, pare; bona nit.

A la seva habitació, contigua a la biblioteca, Afonso no va poder descansar, agitat per una opressió i una inquietud que el feien dreçar-se a cada moment sobre el coixí i escoltar. Ara, en el silenci de la casa, encalmat ja el vent, sonaven, dalt, lents i continus, els passos de Pedro.

Clarejava la matinada. Afonso estava adormint-se quan de sobte un tret va eixordar la casa. Va saltar del llit, despullat i cridant. Acudia ja també un criat amb un llum. De l'habitació de Pedro, encara mig tancada, en venia una olor de pólvora, i als peus del llit, caigut de bocaterrosa, en una bassa de sang que anava amarant la catifa, Afonso va trobar el seu fill mort, estrenyent una pistola a la mà.

Entre les dues espelmes que es consumien amb resplendors lívides li havia deixat una carta lacrada, amb aquestes paraules al sobre, escrites amb lletra ferma: *Per al papà*.

Pocs dies després es va tancar la casa de Bemfica. Afonso da Maia va partir amb el nét i amb tots els criats cap a la finca de Santa Olávia.

Quan Vilaça, al febrer, va anar-hi per acompanyar el cos de Pedro, que seria dipositat al panteó de família, no va poder contenir les llàgrimes en albirar aquell domicili on havia passat dies tan feliços. Un drap negre recobria el blasó d'armes, i aquella tela mortuòria semblava haver destenyit tota la seva negror sobre la façana silenciosa, sobre els castanyers que adornaven el pati; dins, els criats sufocaven la veu, tots de dol rigorós; no hi havia ni una flor als gerros; el peculiar encant de Santa Olávia, la fresca cançó de les aigües vives en estanys i sortidors, fluïa amb la cadència nostàlgica del plor. I Vilaça va trobar el senyor Afonso a la biblioteca, amb les finestres tancades al bell sol d'hivern, enfonsat en una butaca, amb la cara macilenta sota el cabell tot blanc i crescut, les mans ossudes i ocioses sobre els genolls...

L'administrador va anar dient per Lisboa que el vell no duraria ni un any.

Capítol III

Però va passar aquell any, van passar altres anys.

Un matí d'abril, en vigílies de Pasqua, Vilaça va arribar novament a Santa Olávia.

No l'esperaven tan aviat, i com era el primer dia bo d'aquella primavera plujosa, els senyors caminaven per la finca. El major-dom, Teixeira, que anava ja encanudint, es va mostrar molt satisfet de veure el senyor administrador, amb qui de vegades s'escrivia, i el va conduir al menjador, on la vella majordoma, Gertrudis, molt sorpresa, va deixar caure una pila de tovallons per llançar-se-li al coll.

Les tres portes vidrieres estaven obertes sobre la terrassa, que s'estenia al sol, amb la seva balustrada de marbre coberta d'heures. Vilaça, avançant cap als esglaons que baixaven al jardí, no va poder a penes reconèixer Afonso da Maia en aquell vell de barba de neu, però tan robust i vermell que s'acostava pujant per l'avinguda dels magraners, amb el seu nét de la mà.

Carlos, en albirar a la terrassa un desconegut amb barret de

copa alta, sufocat sota un tapaboques de pelfa, va córrer a mirar-lo, curiós, i es va trobar arrabassat als braços de Vilaça, que havia llençat el seu para-sol, i el besava al cabell, a la cara, balbucejant:

—Oh, el meu nen, el meu nen estimat! Que guapo està! I què crescut...!

Els dos vells es van abraçar. Després els seus ulls es van trobar, humitejats i animats i van tornar a estrènyer-se commoguts.

Carlos, al costat, molt seriós i dreçat, amb les mans sepultades a les butxaques dels seus amplis calçons de franel·la blanca, i un casquet de la mateixa franel·la decantat sobre els bells rissos del seu cabell negre, continuava mirant Vilaça, que, amb els llavis tremolosos i després de treure's el guant, es netejava els ulls per sota de les ulleres.

—I no ha sortit ningú a esperar-lo, ni un criat, allà baix, al riu! —va dir Afonso—. En fi, ja el tenim aquí, que és l'essencial... I què eixerit està, Vilaça!

—Doncs i Vostra Excel·lència! —va balbuçar l'administrador, sufocant un sanglot—. Ni una arruga! Canós, sí, però amb una cara de noi... Ni l'he reconegut...! Quan recordo l'última vegada que el vaig veure... I això! Aquesta bonica flor!

Va abraçar Carlos un altre cop, entusiasmat; però el noi es va escapar amb una bella rialla, va saltar de la terrassa, va anar a penjar-se d'un gronxador armat entre els arbres, i va romandre allà, balancejant-se a compàs, fort i airós, cridant: «Tu ets Vilaça!»

Vilaça, amb el para-sol sota del braç, el va contemplar extasiat.

—És una criatura preciosa! Dóna gust veure'l! S'assembla al seu pare. Els mateixos ulls, els ulls dels Maia, el cabell arrissat... Però serà molt més home!

—És sa i robust! —va dir el vell, rialler, allisant-se les barbes—. I com està el seu noi, Manuel? Quan és aquesta boda? Vingui a dins, Vilaça; tenim molt per parlar...

Van entrar al menjador, on un foc de troncs a la xemeneia de rajoles s'extingia en la fina i àmplia llum abrilenca. Porcellanes i argents brillaven als aparadors de banús. Els canaris semblaven bojós d'alegria.

Gertrudis, que s'havia quedat observant, va acostar-se amb les mans creuades sota el davantal blanc, familiar, afectuosa.

—Com veu el senyor, això és un regal; tenir un altre cop aquest ingrát a Santa Olàvia!

I amb una llum de simpatia a la cara, blanca i rodona com una lluna vella, que tenia ja un borriçol encanudit:

—Ah, senyor Vilaça; això ara és una altra cosa! Fins els canaris canten! I també cantaria jo si encara pogués...

I va sortir, sobtadament commoguda i ja amb ganes de plorar.

Teixeira esperava, amb una rialla superior i muda que s'estenia d'una punta a l'altra del seu alt coll de majordom.

—Crec que hauran preparat l'habitació blava del senyor Vilaça, eh? —va preguntar Afonso—. A l'habitació on vostè acostumava quedar-se hi dorm ara la vescomtessa...

Vilaça llavors es va apressar a preguntar per la senyora vescomtessa. Era una Runa, cosina de la dona d'Afonso, que en l'època en què els poetes de Caminha la cantaven, s'havia casat amb un gentilhome gallec, el senyor vescomte d'Urigo de la Sierra, un borratxo, un salvatge que la pegava. En quedar-se viuda i pobre, Afonso la havia recollit per deure de parentiu i perquè hi hagués una senyora a Santa Olàvia. Últimament havia estat malalta... Però, mirant-se el rellotge, el senyor Afonso va interrompre el relat d'aquelles xacres.

—Vilaça, vagi a arreglar-se de pressa, que d'aquí a poc és l'hora del dinar.

L'administrador, sorprès, va mirar també el rellotge i després la taula ja preparada, els sis coberts, el centre de flors, les ampolles

de porto.

—Llavors, dina ara al matí, Excel·lència? Em pensava que es tractava de l'esmorzar.

—És que Carlos necessita seguir un règim. De bon matí és ja a la finca, esmorza a les set i dina a la una. I jo, en fi, per vigilar les maneres del noi...

—El senyor Afonso da Maia —va exclamar Vilaça— canviant de costums a aquesta edat! El que fa ser avi, senyor.

—Ximpleres! No és això... És que em prova. Fixi's com em prova...! Però arregli's, Vilaça, arregli's, que a Carlos no li agrada esperar... Potser tindrem el capellà.

—Custódio? Bona peça! Llavors, si Sa Excel·lència m'ho permet...

A penes va sortir al corredor, el majordom, ansiós per parlar amb el senyor administrador, li va preguntar, alliberant-lo del parasol i del capot:

—Amb franquesa, com ens troba, els de la finca, senyor Vilaça?

—Estic content, Teixeira; estic content. Es pot venir a gust a Santa Olávia.

I posant familiarment la mà sobre l'espatlla del criat, picant-li l'ull humit encara:

—Tot això ha estat el nen. Ha fet reviure el senyor!

Teixeira va riure respectuosament. El nen era realment l'alegria de la casa...

—Hola! Qui toca per aquí? —va exclamar Vilaça, aturant-se als esglaons, en sentir dalt un afinar gemegador de violí.

—És el senyor Brown, l'anglès, el preceptor del nen... Molt hàbil, és un encant sentir-lo; toca de vegades a la nit a la sala. El senyor jutge l'acompanya a la concertina... Aquí hi ha la seva habitació, senyor Vilaça.

—Molt bonic, sí, senyor!

El vernís dels mobles nous brillava amb la llum de les dues finestres i sobre la catifa clara sembrada de floretes blaves. I els estors, les cortines de cretona, repetien els mateixos motius florals blavosos sobre fons clar. Aquella comoditat fresca i campestre va delectar Vilaça.

Va anar tot seguit a palpar les cretones, va fregar el marbre de la calaixera, va provar la solidesa de les cadires. Eren els mobles comprats a Porto, no? Resultaven elegants. I, en realitat, no havien estat cars. No se'n podia fer idea! Va estar també examinant de puntetes dues aquarel·les angleses que representaven unes vaques de luxe, estirades a l'herba, a l'ombra d'unes ruïnes romàntiques. Teixeira el va observar amb el rellotge a la mà:

—Fixi's, Senyoria, que no té més que deu minuts... Al nen no li agrada esperar.

Llavors Vilaça es va decidir a desenrotllar la seva bufanda; després es va treure la seva pesant armilla de llana de punt, i per la camisa entreoberta es veia encara una franel·la vermella que portava a causa del reuma i els escapularis de seda brodada. Teixeira deslligava les corretges de la maleta; al fons del corredor, el violí havia atacat el *Carnaval de Venècia*, i a través de les finestres tancades es percebia l'aire lliure, la frescor, la pau dels camps, tota la verdor d'abril.

Vilaça, sense ulleres, amb esgarrifances, es va passar la punta de la tovallola mullada pel coll per darrere l'orella, i va dir:

—Llavors, al nostre Carlinhos no li agrada esperar, eh? Ja se sap, és ell qui mana... Tot són manyagues, és clar...

Però Teixeira, molt seriós, va desenganyar el senyor administrador. Tot eren manyagues, havia dit sa senyoria? Pobret, ell que havia estat educat amb bastó de ferro! Si ell li expliqués al senyor Vilaça! No tenia la criatura ni cinc anys i dormia ja sol a l'habitació, sense llàntia, i tots els matins, zas!, el cabussaven dins un bany d'aigua freda, algunes vegades quan estava glaçant a fora...

I altres barbaritats. Si no coneguessin la gran passió de l'avi per la criatura, es creuria que intentava matar-la. Que Déu el perdonés a ell, Teixeira, de pensar-ho... Però segons semblava, era un sistema anglès! El deixaven córrer, caure, enfilat-se als arbres, mullar-se, agafar insolacions, com el fill d'un masover. I després, quin rigor amb els àpats! Només a certes hores i de certes coses... I alguns cops la criatura, amb els ulls a penes oberts, a regar! Molta, molta duresa.

I Teixeira va afegir:

—En fi, era la voluntat de Déu, i ha sortit fort. Però d'això a aprovar l'educació que li han donat, això mai no ho hem aprovat ni jo ni Gertrudis.

Va consultar un altre cop el rellotge, agafat amb una cinta negra a l'armilla blanca, i va fer unes passes lentes per l'habitació. I després, agafant de damunt del llit la levita de l'administrador, li va anar passant el raspall pel coll, lleugerament, per cortesia, mentre deia, al costat del tocador on Vilaça aplanava els escassos cabells sobre la calba:

—Sap Vostra Senyoria el que li va ensenyar el professor anglès a penes va arribar? A remar! A remar, sí, senyor administrador, com un barquer! Sense comptar amb el trapezi i les habilitats de titellaire; d'això no vull ni parlar-ne... Perquè sóc el primer a reconèixer-ho: el tal Brown és bona persona, callat, net, excel·lent músic. Però és el que jo li tinc repetit a Gertrudis: podrà ser molt bo per a un anglès, però no per ensenyar a un noble portuguès... Això, no. Vagi el senyor administrador a parlar-ne amb la senyora Ana Silveira...

Van picar suaument a la porta, i Teixeira va emmudir. Va entrar un criat, va fer un senyal al majordom, li va treure respectuosament del braç la levita i es va quedar amb ella al costat del tocador, on Vilaça, vermell i laboriós, lluitava encara amb els seus cabells rebels. Teixeira, des de la porta, va dir, amb el rellotge a la mà:

—És l'hora del dinar. Vostra Senyoria té dos minuts.

I al cap d'un moment l'administrador es va precipitar també, cordant-se encara la levita, per l'escala.

Ja hi havia tots els senyors al menjador. Al costat de la xemeneia, on els troncs consumits morien entre cendra blanca, Brown repassava el *Times*. Carlos, a cavall sobre els genolls de l'avi, li explicava una gran història de nois i de baralles, i al costat, el Padre Custódio, amb el mocador del rapè oblidat a les mans, escoltava bocabadat, amb rialla paternal i entenedrida.

—Miri qui entra aquí, pare —li va dir el senyor Afonso.

El capellà es va girar, i pegant-se un bon cop a la cuixa:

—Quina sorpresa! Però si és el nostre Vilaça! I no me n'havien dit res! Vinguin aquí aquests ossos, home...!

Carlos s'agitava als genolls de l'avi, molt divertit amb aquelles llargues abraçades que ajuntaven els dos caps dels vells, l'un amb els cabells aixafats sobre la calba, l'altra amb una gran coroneta oberta entre una mata de cabell blanc. I com que ells, amb les mans agafades, continuaven admirant-se, estudiant l'un en l'altre les arrugues dels anys, Afonso va exclamar:

—Vilaça! La senyora vescomtessa...

L'administrador va cercar, en va, amb els ulls molt oberts, pel menjador. Carlos reia, aplaudint. I Vilaça la va descobrir al final en un racó, entre el bufet i la finestra, assentada en una cadireta baixa, vestida de negre, tímida i callada, amb els braços molsuts posats damunt de la grossa cintura. El rostre arrodonit i tou, blanc com el paper, i els plecs del coll, se li havien cobert sobtadament de rubor; no va trobar una paraula per dir a Vilaça, li va estendre la mà carnosa i pàl·lida, amb un gran dit embenat en un tros de seda negra. Després es va posar a fer-se aire amb un gran vano de lluentons, amb el pit bategant i amb els ulls clavats a la falda, com exhausta per aquell esforç.

Dos criats havien començat a servir la sopa, i Teixeira esperava, dret, darrere l'alt respatllet de la cadira d'Afonso.

Però Carlos cavalcava encara damunt de l'avi, volent acabar una altra història. Es tractava de Manuel, portava una pedra a la mà... Ell, primer, havia pensat d'anar per les bones. Però els dos nois havien començat a riure... De manera que els va fer córrer a tots...

—I eren més grans que tu?

—Tres bordegassos, avi, ho pots preguntar a la tia Pedra... Ella era a l'era i ho va veure. Un d'ells portava una falç...

—Està bé, senyor meu, està bé; en quedem assabentats... Apa, baixa, que s'està refredant la sopa. Amunt, amunt!

I el vell, amb el seu aspecte resplendent de patriarca feliç, va anar a asseure's al cap de la taula, somrient i murmurant:

—Ja t'estàs tornant pesant, ja no estàs per anar a collet.

Però va adonar-se llavors de la presència de Brown, i, tornant a aixecar-se, va fer la presentació:

—El senyor Brown, l'amic Vilaça... Li prego que em perdoni, me n'havia descuidat; però la culpa ha estat d'aquell cavaller que hi ha allà, al fons de la taula, del senyor Dom Carlos Milhomes!

El preceptor, estretament botonat dins la seva llarga levita militar, va fer la volta a tota la taula, rígid i encarcerat, per anar a sacsejar Vilaça amb una tremenda *shake-hands*. Després, sense dir ni una paraula, va ocupar novament el seu lloc, va desplegar el tovalló, va allisar-se els formidables bigotis, i només llavors va dir a Vilaça, amb marcat accent anglès:

—Molt bon dia... Gloriós!

—Temps de roses —va respondre Vilaça cortesament, intimidat davant d'aquell atleta.

Aquell dia, naturalment, es va parlar del viatge a Lisboa, del bon servei de la cadira de posta, del ferrocarril que s'anava a establir... Vilaça havia vingut ja al tren fins a Carregado.

—Deu causar terror, eh? —va preguntar el capellà, detenint la cullera, que s'anava a portar a la boca.

El bon home no havia sortit mai de Resende. I tot l'ampli món que quedava més enllà de la penombra de la seva sagristia i dels arbres de la seva residència li produïa el terror d'una Babel. Sobretot aquell ferrocarril, que tant se'n parlava...

—Espanta una mica —va afirmar, amb experiència, Vilaça—. Diguin el que vulguin, espanta!

Però al capellà l'espantaven especialment les inevitables desgràcies d'aquelles màquines!

Vilaça, llavors, va recordar els desastres de les cadires de posta. A la d'Alcobaça, quan va bolcar, van quedar-hi aixafades dues germanes de la Caritat! En fi, de tota manera, hi havia perills. Podia un trencar-se una cama passejant per la seva habitació...

Al capellà li agradava el progrés... El trobava necessari. Però li semblava que volien fer-ho tot amb grans presses... El país no estava per a aquells invents; allò que necessitava eren bones carreteres...

—I economia! —va dir Vilaça, servint-se uns pebrots.

—Vi de Bucelas? —va murmurar darrere de la seva espatlla el criat.

L'administrador va aixecar la copa, un cop plena, va admirar a la llum el seu viu color, el va tastar amb la punta de la llengua i picant-li l'ull al senyor Afonso:

—És del nostre!

—Del ranci —va dir Afonso—. Pregunti a Brown... Eh, Brown!, un bon nèctar?

—*Magnificent!* —va exclamar el preceptor, amb fogosa energia.

Llavors Carlos, estenent el braç per sobre de la taula, va voler que també li servissin vi de Bucelas. Va donar com a raó que era festa, per haver arribat Vilaça. L'avi no l'hi ho va consentir; el nen tindria la seu copeta de Colares, com de costum, i només una. Carlos va creuar els braços sobre el tovalló, nuat al seu coll,

espantat de tanta injustícia! Llavors, ni per festejar Vilaça no podria prendre una goteta de vi de Bucelas? Bonica manera de rebre els hostes a la finca... Gertrudis li havia dit que, si arribava el senyor administrador, havia de posar-se a la nit, per al te, el seu vestit nou de vellut. Ara li deien que no hi havia festa ni es prenia vi de Bucelas... No ho entenia, doncs.

L'avi, que li bevia les paraules, extasiat, va posar de sobte una cara molt severa.

—Em sembla que el senyoret està parlant de més. A taula només parlen els grans.

Carlos es va inclinar tot seguit sobre el seu plat, murmurant molt dòcilment:

—Està bé, avi; no t'enfadis. Esperaré a ser gran...

Va haver-hi un somriure al voltant de la taula. La pròpia vescomtessa, delectada, va agitar mandrosament el vano; el capellà, amb la seva bondadosa cara, banyada en èxtasi davant del nen, estrenyia les mans peludes contra el pit, fins a tal punt allò li semblava graciós. I el senyor Afonso tossia, darrere del seu tovalló com netejant-se les barbes, per amagar la rialla i l'admiració que li brillaven als ulls.

Tanta vivor va sorprendre també Vilaça. Va voler sentir més el nen, i deixant el seu cobert:

—I digues-me Carlinhos: ja vas progressant en els teus estudis?

El noi, sense mirar-se'l, es va arregar a la cadira, va enfonsar les mans entre les costures de la franel·la i va respondre, en to superior:

—Faig ja trotar la *Brígida*.

Llavors l'avi, sense poder contenir-se, va arrencar a riure, reclinant-se sobre el respatller de la cadira:

—Aquesta és bona! Eh, què tal? Fa ja trotar la *Brígida*. I és veritat, Vilaça; la fa ja trotar... Pregunti a Brown; no és veritat,

Brown? I l'egüeta és un argent viu, més viva...

—Oh avi! —va cridar Carlos, ja excitat—. Digues-li a Vilaça, apa! No és veritat que sóc capaç de guiar el *dog-cart*?

El senyor Afonso va assentir, amb aire sever:

—No ho nego... Potser el guiaries, si t'ho permetessin. Però fes el favor de no lloar-te de les teves gestes, perquè un bon cavaller ha de ser modest... I, sobretot, no et fiquis així les mans per la panxa...

Vilaça, entretant, tremolant-li els dits, preparava una observació. No es podia, certament, fer cosa millor que muntar a cavall conformement a les regles... Però ell volia preguntar si Carlinhos havia començat ja amb el seu Fedre i el seu Titus Liviet...

—Vilaça, Vilaça —va advertir el capellà, amb la forquilla en l'aire i un somriure de santa malícia—, no s'ha de parlar del llatí, aquí, al nostre noble amic... No ho admet, ho troba antiquat... I antiquat està...

—Ara serveixi's d'aquest fricassé; som-hi, pare —va dir Afonso—, que jo sé que és la seva debilitat, i deixi ja el llatí...

El capellà va obeir, amb delit. I, escollint entre la salsa saborosa els bons trossos d'au, va murmurar entre les dents:

—Ha de començar-se pel llatinet, ha de començar-se per això... És la base, les beceroles, sí.

—No! Llatí, més tard! —va exclamar Brown, amb un gest vigorós—. Primer, força! Força! I molt múscul...!

I va repetir per dos cops, agitant els robustos punys:

—Primer, múscul, múscul...!

Afonso el va recolzar, amb molta serietat. Brown estava en el cert. El llatí era un luxe d'erudit... Res més absurd que començar a ensenyar a una criatura, en una llengua morta, qui va ser Fabi, rei dels sabins; el cas dels Gracs i altres afers d'una nació extinta, deixant-lo al mateix temps sense saber què és la pluja que el mulla, com es fa el pa que menja i totes les altres coses de l'Univers en què

viu...

—Però, en fi, els clàssics... —va arriscar, tímidament, el capellà.

—Quins clàssics! El primer deure de l'home és viure. I per a això és necessari estar sa i fort. Tota l'educació sensata consisteix en això: crear la salut, la força i els seus hàbits; desenvolupar exclusivament l'animal, armar-lo amb una gran superioritat física. Com si no tingués ànima. L'ànima ve després... L'ànima és un altre luxe. És un luxe de la gent gran...

El capellà es gratava el cap, esgarriat.

—La cultura és necessària —va dir—. No li sembla, Vilaça? Cert que Vostra Excel·lència, senyor Afonso da Maia, ha vist més món que jo... Però, en fi, la cultureta...

—La cultura per a una criatura no consisteix a recitar *Tityre, tu patula recubans...* És saber fets, nocions, coses útils, coses pràctiques...

Però es va interrompre. I amb la mirada brillant, fent un senyal a Vilaça, li va mostrar el nét, que parlava en anglès amb Brown. Eren, segurament, successos referents a coses de força, la història d'alguna baralla amb altres nois el que li estava explicant, animat, accionant amb els punys. El preceptor aprovava, retorcent-se el bigoti. I a la taula els senyors, amb les forquilles en l'aire, i al darrere els criats, en peu i amb el tovalló al braç, tots, en un silenci reverent, admiraven el nen parlant en anglès.

—Gran qualitat, gran qualitat —va murmurar Vilaça, inclinant-se cap a la vescomtessa.

L'excel·lent senyora es va ruboritzar amb un somriure. Semblava així més

grassa, tota encongida a la cadira, silenciosa, menjant sempre. I a cada glop de bucelas, es donava aire, lènguidament, amb el seu gran vano negre de lluentons.

Quan Teixeira va servir el porto, Afonso va brindar per la salut

de Vilaça. Totes les copes es van alçar amb un soroll amistós. Carlos va voler cridar: *Hurra!* El seu avi, amb un gest de censura, el va immobilitzar, i en la pausa satisfeta que es va fer, el petit va dir, amb gran convicció:

—Oh avi, m'agrada Vilaça! Vilaça és el nostre amic.

—Per molts, molts anys, senyoret! —va exclamar el vell administrador, tan commogut, que no podia gairebé aixecar la copa a la mà.

S'acabava el dinar. Fora, el sol havia abandonat ja la terrassa, i la finca verdejava en la gran dolçor de l'aire, tranquil, sota el blau turquí. A la xemeneia només hi quedava una cendra blanca. Les liles dels gerros exhalaven un aroma viu, que es barrejava amb el de la crema torrada, adornada amb un galló de llimona; els criats, amb armilla blanca, manipulaven la vaixel·la, que deixava escapar algun so argentí, i totes les albes estovalles adomassades desapareixien sota la confusió de la sobretaula, on els tons daurats del porto brillaven entre les compoteres de cristall. La vescomtessa, sufocada, es ventava. Mossèn Custódio enrotllava, lentament, el tovalló, i la seva sotana gastada, es veia lluent als plecs de les mànigues.

Llavors el senyor Afonso, somrient tendrament, va fer l'últim brindis:

—Visca Sa Senyoria, el senyor Carlos Milhomes!

—Senyor avi! —va dir el petit, esgotant la copa. El capet de cabells negres i la vella cara de barbes de neu s'havien saludat des dels extrems de la taula, mentre tots somreien, amb entendriment, davant d'aquella cerimònia. Després, el capellà, amb l'escuradents a la boca, va murmurar l'acció de gràcies. La vescomtessa aclucant els ulls, va ajuntar també les mans. I a Vilaça, que tenia creences religioses, no li va agradar veure Carlos, desdenyant l'acció de gràcies, saltar de la seva cadira, venir a llançar-se al coll de l'avi i parlar-li a cau d'orella:

—No, senyor! No, senyor! —deia el vell.

Però el nen, abraçant-lo més fort, li donava grans raons, en un murmuri de carícia, suau com un bes, que anava fent sorgir a la cara de l'ancià una debilitat indulgent.

—Bé; per ser dia de festa —va dir, al final, vençut—. Però mira, mira.

El noi va fer un bot, va picar de mans, va agafar Vilaça pels braços, el va fer girar i va començar a cantar, amb una música seva:

—Has fet bé a venir; bé, bé, bé...! Cercaré Teresinha, inha, inha, inha!

—És la seva xicota —va dir l'avi, aixecant-se de taula—. Té ja amors; és la petita dels Silveira... El cafè a la terrassa, Teixeira.

El dia convidava, fora; adorable, d'un blau suau, molt pur i molt alt, sense un núvol. Davant de la terrassa, els geranis vermells estaven ja oberts; el verd dels arbres, molt tendre encara, d'una delicadesa de randa, semblava tremolar al més petit alè; venia de vegades una vaga olor de violetes, barrejada amb el perfum dolçàs de les flors silvestres; l'alt sortidor cantava, i a les alberedes del jardí, vorejades de boixos baixos, la sorra, fina, brillava lleument sota aquell sol tímid de primavera tardana, que embolcallava, a la llunyania, la verdor de la finca, endormiscada a aquella hora de migdia en una llum fresca i rossa.

Els tres homes s'assegueren davant de la taula del cafè. Davant de la terrassa, Brown, amb la gorreta escocesa decantada i la seva gran pipa a la boca, empenyia cap amunt la barra del trapezi perquè Carlos es gronxés. Llavors Vilaça va demanar girar-se d'esquena. No li agradava veure exercicis gimnàstics; sabia molt bé que no hi havia perill; però, fins i tot als cavallets, les cabrioles, els balancejos, l'atordien; en sortia sempre amb l'estómac girat...

—I em sembla imprudent, després de menjar...

—Com! És només balancejar-se... Miri cap allà!

Però Vilaça no es va moure, amb la cara sobre la tassa.

El capellà, sí; mirava amb la boca oberta i la tassa, desbordant de cafè, oblidada a la mà.

—Miri cap allà, Vilaça! —va repetir Afonso—. No li farà mal, home!

Vilaça es va girar amb esforç. El petit, molt alt en l'aire, amb les cames tibades sobre la barra del trapezi i les mans agafades a les cordes baixava cap a la terrassa, solcant l'espai àmpliament, amb el cabell al vent; després s'elevava serenament, creixent a ple sol; tot ell somreia, la brusa i els calçons se li inflaven amb l'aire i es veia passar, fugir, la brillantor dels seus ulls, molt negres i molt oberts.

—No m'agrada, no m'agrada —va dir Vilaça—. Ho trobo imprudent!

Lavors el senyor Afonso va aplaudir i el capellà va cridar: «Bravo, bravo!» Vilaça es va girar per aplaudir també, però Carlos ja havia desaparegut, el trapezi s'aturava, amb lentes oscil·lacions, i Brown havia tornat a agafar el *Times*, que havia deixat al seu costat, sobre el pedestal d'un bust; va anar baixant cap a la finca, envoltat pel núvol de fum de la seva pipa.

—Bonica cosa la gimnàstica! —va exclamar Afonso da Maia, encenent amb satisfacció un altre cigar.

Vilaça havia sentit dir que debilitava molt el pit. I el capellà, després de prendre un glop de cafè i de llepar-se els llavis, va deixar anar una bella frase, en forma de màxima:

—Aquesta educació fa atletes, però no cristians. Ja li ho tinc dit...

—Ja m'ho té dit, pare; ja m'ho té dit! —va exclamar Afonso, alegrement—. M'ho diu cada setmana. Vol saber per què, Vilaça? El nostre Custódio em trenca el timpà dient-me que he d'ensenyar la doctrina al nen. La doctrina...!

Custódio es va quedar un moment mirant Afonso amb cara desconsolada i la caixa de rapè, oberta, a la mà; la irreligiositat d'aquell vell *fidalgo*, senyor de gairebé tota la parròquia, era un dels

seus maldecaps:

—La doctrina, sí, senyor meu Afonso; encara que Vostra Excel·lència ho digui així, amb aquest to d'escarni... La doctrina. Però no vull ja parlar d'això... Hi ha altres coses. I si ho repeteixo tantes vegades, Senyor Afonso da Maia, és per l'afecte que li tinc al nen.

I va començar novament la discussió que s'entaulava sempre a l'hora del cafè, quan Custódio menjava a la finca.

El bon home trobava horrible que en aquella edat un noi tan encisador, hereu d'una casa tan gran, amb futures responsabilitats en societat, no sabés la doctrina. I va explicar tot seguit a Vilaça allò que havia succeït amb la senyora Cecília Macedo. Aquella virtuosa senyora, esposa del notari, en passar per davant del portal gran de la finca, havia vist Carlinhos, el va cridar, afectuosa i amiga dels nens com ella era, i li va demanar que li digués l'*acte de contrició*. I què havia respost el nen? *Que mai no n'havia sentit parlar, d'allò!* Coses semblants entristien. I Afonso da Maia ho trobava graciós, reia! Ara hi havia allà l'amic Vilaça, que podia dir si era un cas com per riure'n. —No; Afonso da Maia tenia un gran saber i havia corregut molt món, però d'una cosa no el podia convèncer, a ell, un pobre sacerdot que ni tan sols havia anat mai a Porto: que existís felicitat i bon comportament a la vida sense la moral del catecisme.

I Afonso da Maia va respondre de bon humor:

—Llavors, què li ensenyaria vostè, pare, si jo li entregués el noi? Que no s'ha de robar els diners de les butxaques, ni mentir, ni maltractar els inferiors, perquè això és contrari als manaments de la llei de Déu i porta a l'infern, oi? No és això?...

—Hi ha més que això, senyor...

—Ja ho sé. Però tot això que vostè li ensenyaria que no s'ha de fer, per ser un pecat que ofèn Déu, ja sap ell que no s'ha de practicar, perquè és indigne d'un cavaller i d'un home de bé...

—Però, senyor...

—Escolti'm, pare. Tota la diferència consisteix en això. Jo vull que el noi sigui virtuós per amor a la virtut, i honrat per estimar l'honradesa; però no per por a les calderes de Pere Botero ni per l'atractiu d'anar al regne del cel...

I va afegir, aixecant-se i somrient:

—Perquè el verdader deure dels homes de bé, pare, és, quan veuen, després d'unes setmanes de pluja, un dia com aquest, anar a respirar pels camps i no estar aquí discutint de moral. Per tant, amunt! I si Vilaça no està massa cansat, anirem a fer un volt per la finca...

El capellà va sospirar com un sant que veu la negra impietat dels temps i Beelcebub arrabassant els millors caps del ramat; després va mirar-se la tassa i va xarrupar amb delit la resta del seu cafè.

Quan Afonso da Maia, Vilaça i l'abat van tornar del seu passeig per la parròquia, s'havia fet fosc, estaven encesos els llums de les habitacions i eren allà les Silveira, riques senyores de la finca de Lagoaça.

Dona Ana Silveira, la soltera i més vella, passava per ser la talentosa de la família, i era, pel que fa a doctrina i etiqueta, una gran autoritat a Resende. La viuda, la senyora Eugénia, es limitava a ser una excel·lent i calmosa senyora, d'agradable grossor, moreneta i pestanyuda; tenia dos fills, la Teresinha, la *xicota* de Carlos, una nena prima i eixerida, de cabells negres com la tinta, i el primogènit, l'Eusebiozinho, un nen prodigi, de qui es feien grans elogis en aquells indrets.

Gairebé des del bressol aquell notable nen havia revelat un edificant amor als llibrots i a les coses del saber. Encara anava de grapes i ja el seu major plaer era estar-se en un racó, sobre una estora, acotxat en una manta, fullejant infòlios, amb el petit crani de savi inclinat sobre les grans lletres de la bona doctrina; després, ja

grandet, tenia tal disposició, que romania llargues hores immòbil en una cadira, amb les cametes penjant, furgant-se el nas. Mai no li havia agradat un tambor o una arma; però li cosien quaderns de paper, on el precoç lletrat, entre la sorpresa de la seva mamà i la seva tieta, es passava els dies traçant guarismes, amb la llengüeta fora.

Per això la família tenia la seva carrera ja pensada; ric com era, seria primer batxiller i després magistrat del suprem. Quan anava a Santa Olàvia la tia Anica el col·locava tot seguit davant de la taula, al costat del candelero perquè admirés les il·lustracions d'un luxós i enorme volum, *Les indumentàries de tots els pobles de l'Univers*. I allà s'estava aquella nit, vestit com sempre d'escocès, amb el *plaid* de quadres brillants, negre i vermell en bandolera, i sostingut a l'espatlla per un galó; perquè conservés el noble aire d'un Stewart, d'un valerós cavaller de Walter Scott, no li treien mai la gorra en què es corbava heroica una rutilant ploma de gall, i no hi havia res de més malenconiós que la seva careta emmurriada, a la qual l'excés de cucs donava una blanor groguenca de mantega; els ulls vagues blavosos, sense pestanyes, com si la ciència les hi hagués consumit, admirant sensatament les camperoles de Sicília i els guerrers feroços de Montenegro, estintolats en llargs fusells, entre cims de muntanyes.

Davant del canapè de les senyores es trobava també el seu fidel amic, el senyor fiscal, greu i digne baró, que feia cinc anys estava ponderant i meditant el seu casament amb la Silveira viuda, sense decidir-s'hi, acontentant-se de comprar tots els anys mitja dotzena de llençols o una peça més de fil, per completar l'aixovar. Aquelles compres eren discutides a casa de les Silveira davant del brasero, i les al·lusions pudoroses, però inevitables, als dos coixins, a la grandària dels llençols, a les mantes de llana per a les cruets nits de gener, en comptes d'inflamar el magistrat, l'inquietaven. Als dies següents apareixia preocupat, com si la perspectiva de la santa consumació

del matrimoni li fes venir l'esgarrifança d'una gesta a emprendre, empaitar un toro o nedar als sallents del Douro. Llavors, amb qual-sevol motiu artificioís, s'ajornava el casament fins a la diada de Sant Miquel següent. I, alleujat, tranquil, el respectable magistrat continuava acompanyant les Silveira a tes, festes religioses o condols, vestit de negre, afable, servicial, somrient ala senyora Eugénia i no desitjant més plaers que els d'aquella convivència paternal.

A penes Afonso va entrar a la sala el van informar tot seguit del contratemps: el senyor jutge i la seva esposa no podien venir, perquè el magistrat estava amb dolors reumàtics, i les Branco s'havien fet disculpar, les pobres, perquè era dia de tristesa a casa seva, perquè feia disset anys que havia mort el seu germà Manuel.

—Bé —va dir llavors Afonso—, bé. El reuma, la tristesa, el seu pobre Manuel... Jugarem nosaltres un tresillo de quatre. Què diu el nostre senyor fiscal?

El bon home va inclinar el seu front calb, murmurant que «estava a les seves ordres».

—Llavors al deure, al deure! —va exclamar tot seguit el capellà, refregant-se les mans, animat ja davant de la partida.

Les parelles es van dirigir a la saleta de joc, separada del saló per un cortinatge, recollit ara, i que deixava veure la taula verda, i als cercles de llum que projectaven les pantalles, les baralles, obertes en ventall. Al cap d'una estona el senyor fiscal en va tornar, dient rialler que «els havia deixat per jugar un roquet de tres», i va ocupar novament el seu lloc al costat dela senyora Eugénia, creuant els peus per sota de la cadira i les mans damunt del ventre. Les senyores estaven parlant del dolor del jutge. Solia venir-li cada tres mesos. I era censurable la seva mania de no voler consultar els metges. Encara més en la mesura que estava molt acabat, sec, descolorit, mentre que la seva esposa, la senyora Augusta, menjava amb abundància i agafava colors...! La vescomtessa, sepultada en la seva abundància a un cantó del canapè, amb el vano obert sobre el

pit, va explicar que a Espanya havia vist un cas igual: l'home havia arribat a semblar un esquelet, i la dona una bóta, mentre que al principi havia estat al revés, fins i tot n'havien fet uns versos...

—Humors —va dir amb malenconia el senyor fiscal.

Van parlar després de les Branco. Van recordar la mort de Manuel Branco, pobrissó, en la flor de l'edat! I quina joia de noi! La senyora Ana Silveira no s'oblidava, com tots els anys, d'encendre una animeta per la seva ànima i de resar-li tres parenostres. La vescomtessa es va mostrar molt afligida per no haver-se'n recordat... I això que hi havia pensat!

—Doncs vaig estar a punt d'enviar-t'ho a dir! —va exclamarla senyora Ana. I les Branco que ho agraeixen tant, filla!

—Encara hi és a temps —va murmurar el magistrat.

La senyora Eugénia va fer un punt indolent a la seva feina de ganxet, de la qual mai no se separava, i va murmurar amb un sospir:

—Cadascú té els seus morts.

I en el silenci que es va fer va sortir del cantó del canapè un altre sospir, exhalat per la vescomtessa, que es va recordar, sens dubte, del *fidalgo* d'Urigo de la Sierra, i va repetir en un murmuri:

—Cadascú té els seus morts...

I el digne senyor fiscal va acabar per dir, igualment, després de passar-se meditant la mà per la calba:

—Cadascú té els seus morts!

Se sentia pesar una somnolència. En els canelobres daurats, sobre les consoles, les flames de les espelmes s'alçaven altes i tristes. El petit Eusébio passava amb atenció i habilitat les làmines de *Les indumentàries de tots els pobles de l'Univers*. I a la saleta de joc, a través del cortinatge recollit, se sentia la veu queixosa del capellà, remugant amb tranquil rancor: «Passo, que és el que estic fent tota la santa nit!»

En aquell moment Carlos es va precipitar al saló arrossegant

la seva xicoteta, Teresinha, que gairebé no tocava a terra, sufocada de saltar; el guirigall de les seves veus va reanimar el canapè letàrgic.

Els nuvis havien arribat d'una pintoresca i perillosa excursió, i Carlos semblava descontent de la seva muller; s'havia comportat d'una manera atroç; quan ell anava guiant la cadira de posta, ella havia volgut enfilar-se al costat del noi al pescant... I les dames no viatgen al pescant.

—I ell m'ha llençat a terra, tieta!

—No és veritat! A més a més, és una mentidera! Ha estat quan hem arribat a la posada... Ella ha volgut anar-se'n al llit i jo no... La gent, quan arriba, la primera cosa que fa és cuidar dels cavalls... I els cavalls venien rendits...

La veu de la senyora Ana va interrompre molt severa:

—Està bé, està bé; prou de ximpleries! Ja heu muntat bastant. Seu aquí al costat de la senyora vescomtessa, Teresinha... Mira com portes el cabell...! Quin disbarat!

El molestava sempre veure la seva neboda, una nena delicada de deu anys, jugar així amb Carlinhos. Aquell noi guapo i impetuós, sense religió i sense judici, l'atterria, i per la seva imaginació de fadrinota passaven sense parar idees, temors d'ultratges que podia ell cometre amb la nena. A casa seva, en arreglar-la abans d'encaminar-se a Santa Olàvia, li havia recomanat amb insistència que no anés amb Carlos pels racons foscos, que no deixés que li toqués els vestits...! La nena, que tenia uns ulls molt llanguids, deia: «Sí, tieta.» Però quan arribava a la finca li agradava abraçar el seu maridet. Si eren casats, per què no havien de tenir nens o posar una botiga i guanyar-se la vida entre petonets? Però aquell nen violent només volia guerres, llançar-se al galop damunt de quatre cadires, viatges a terres amb noms bàrbars que Brown li ensenyava. Ella, despitada, veient el seu cor incomprès, li deia tragner; ell la desafiava a un combat de boxa a l'anglesa, i se separaven sempre enfadats.

Però quan ella es va acomodar al costat de la vescomtessa, serieta i amb les mans a la falda, Carlos va anar tot seguit a posar-se al costat de la nena, mig estirat sobre el respatllet del canapè, balancejant les cames.

—Au, fill, sigues educat —li va murmurar molt secament la senyora Ana.

—Estic cansat; he guiat quatre cavalls —va replicar ell, insolent i sense mirar-se-la.

Però, de sobte, es va precipitar d'un salt sobre Eusebiozinho. Volia portar-lo a l'Àfrica, a barallar-se amb els salvatges, i li estava estirant del seu bonic *plaid* de cavaller escocès, quan la mamà va venir aterrida:

—No; amb Eusebiozinho no, fill! No té salut per a aquestes cavalcades... Carlinhos, mira que crido l'avi!

Però Eusebiozinho rebé una empenta més forta i va rodar per terra, llançant uns crits horrorosos. Va haver-hi un enrenou, una confusió. La mare, tremolosa, ajupida al costat d'ell, el posava en peu sobre les cametes toves, netejant-li les llagrimotes amb el mocador o amb els seus petons, gairebé també plorant. El fiscal, consternat, va recollir la gorreta escocesa, allisant malenconiosament la bella ploma de gall. I la vescomtessa s'oprimia amb les mans l'enorme bust, com si els batecs la sufoquessin.

Eusebiozinho va ser col·locat llavors atentament al costat de la seva tieta, i la rígida senyora, amb un fulgor colèric en el seu flac rostre, s'aprestava, empunyant el vano tancat com una arma, a repel·lir Carlinhos que, amb les mans a l'esquena i botant al voltant del canapè, reia, dirigint a Eusebiozinho una ganyota feroç. Però en aquell moment van tocar les nou, i Carlos va córrer a refugiar-se darrere de la vescomtessa, cridant:

—Encara és molt aviat, Brown; avui és festa, no vull anar al llit!

Llavors Afonso da Maia, que no s'havia mogut davant dels

udols aborronadors del petit Silveira, va dir des de dins, assegut davant de la taula del tresillo, amb severitat:

—Carlos, fes el favor d'anar-te'n ja al llit.

—Oh avi, és festa, hi ha aquí Vilaça.

Afonso da Maia va deixar les cartes, va travessar el saló sense dir ni

una paraula, va agafar el nen per un braç i el va arrossegar cap al corredor, mentre ell, amb els talons clavats a terra, es resistia i protestava amb desesperació.

—És festa, avi... És una maldat...! S'enutjarà Vilaça... Oh avi, no tinc son!

Es va tancar una porta, ofegant els crits. Les senyores van censurar aquella severitat. Era una cosa incomprendible; l'avi li deixava fer tota mena d'horror, negant-li en canvi un estoneta més d'estar a la *soirée*...

—Au, senyor Afonso da Maia! Per què no deixa que es quedi la criatura?

—És precís tenir mètode, és necessari tenir mètode —va balbucejar ell entrant molt pàl·lid del seu rigor. I seient a la taula del tresillo i agafant les cartes amb mans tremoloses, va repetir novament:

—Cal tenir mètode. Els nens a la nit dormen.

Dona Ana Silveira, girant-se cap a Vilaça, que havia cedit el seu lloc al senyor fiscal i venia a conversar amb les senyores, va tenir aquell somriure mut que li arrugava els llavis sempre que Afonso da Maia parlava de «mètodes».

Després, reclinant-se sobre la seva cadira i obrint el vano, va declarar, desbordant d'ironia, que, potser per tenir una intel·ligència curta, no havia comprès mai l'avantatge dels «mètodes»... Era a l'anglesa, segons deien. Potser resultaven a Anglaterra; però, si no estava equivocada, Santa Olàvia es trobava al regne de Portugal.

I com que Vilaça inclinava tímidament el cap, amb la seva

polzada de rapè entre els dits, l'experta senyora, en veu baixa, perquè Afonso no la sentís des de dins, es va desfogar. El senyor Vilaça no sabia, naturalment, que aquella educació que donaven a Carlinhos no havia estat mai aprovada pels amics de la casa. Ja la presència de Brown, un heretge, un protestant, com a preceptor, a la família dels Maia, havia causat disgust a Resende. Sobretot quan el senyor Afonso tenia aquell sant de mossèn Custódio, tan estimat, un home de tant de saber... No ensenyaria al noi habilitats d'acròbata, però li hagués donat una educació de *fidalgo* i preparat perquè fes bona figura a Coïmbra... En aquell moment el capellà, recelant un corrent d'aire, es va aixecar de la taula de joc a fer córrer el cortinatge, i llavors, com que el senyor Afonso ja no podia sentir, la senyora Ana va aixecar la veu:

—I miri que Custódio es va endur un disgust, senyor Vilaça. Perquè el pobre Carlinhos no sap ni una paraula de doctrina... Li explicaré el que va succeir amb la Macedo.

Vilaça ja coneixia la història.

—Ah! Ho sap ja? Te'n recordes, vescomtessa? Amb la Macedo, allò de l'acte de contrició...

La vescomtessa va sospirar, dirigint una mirada muda al cel a través del sostre.

—Horrorós! —va prosseguir la senyora Ana—. La pobra dona va arribar a la nostra casa sufocada... I a mi em va impressionar. Fins i tot vaig somiar amb allò tres nits seguides...

Va callar un moment. Vilaça, torbat, cohibit, feia voltar la seva caixa de rapè entre els dits, amb els ulls fixos a la catifa. Va passar una altra llangor de somnolència per la sala, la senyora Eugénia, amb les parpelles pesants, feia de tant en tant una mica de ganxet, i la xicota de Carlos, estesa a un cantó del sofà, dormia ja, amb la boqueta oberta i els seus bonics cabells caient-li sobre el coll. La senyora Ana, després de badallar lleugerament, va tornar al seu tema:

—Sense comptar que el petit està molt retardat. No sap res, excepte una mica d'anglès... No té cap instrucció!

—Però és molt despert, benvolguda senyora! —va replicar Vilaça.

—És possible —va respondre secament la intel·ligent Silveira.

I girant-se cap a Eusebiozinho, que romania al seu costat, quiet com si fos de guix:

—Apa, fill; recita-li al senyor Vilaça aquests bonics versos que tu et saps... Apa, no siguis tímid...! Vinga, Eusebiozinho, fill, sigues maco...

Però el nen, mandrós i trist, no es desenganxava de les faldilles de la tieta. Va haver de posar-lo en peu ella i aguantar-lo perquè el tendre prodigi no es desplomés sobre les cametes flàccides, i la mamà li va prometre que si deia els versets dormiria aquella nit amb ella...

Això el va decidir. Va obrir la boca i, com d'una aixeta fluixa, es va sentir fluir en un fil de veu, el recitat lent i bavejant:

*És de nit; l'astre soliu
esquinça exhaust un plumbi cel;
li ennuvola el front joliu
un grisenc i humitós vel...*

Ho va dir tot sense bellugar-se, amb les mans penjant i els ulls esmoreïts clavats en la tieta. La mamà portava el compàs amb l'agulla de ganxet, i la vescomtessa, a poc a poc, amb un somriure exhaust, banyada en la llangor de la melopea, anava tancant les parpelles.

—Molt bé, molt bé! —va exclamar Vilaça, impressionat, quan Eusebiozinho va acabar, cobert de suor—. Quina memòria! Quina memòria! És un prodigi...!

Van entrar els criats amb el te. Les parelles havien conclòs la partida, i Custódio, en peu, amb la seva tassa a la mà, es queixava amargament de la manera que aquells senyors l'havien plomat.

Com que el dia següent era diumenge, i tenien missa a primera hora, les senyores es van retirar a dos quarts de deu. El sol·lícit senyor fiscal va donar el braç a la senyora Eugénia; un servent de la finca anava fent llum, al davant, i el criat de les Silveira portava en braços Eusebiozinho, que semblava un farcell fosc embolicat en mantes, amb un xal lligat damunt del cap. Després del dinar, Vilaça va acompanyar una estona més Afonso da Maia a la biblioteca, on abans de retirar-se, prenia ell, a l'anglesa, el seu conyac amb soda.

L'habitació, a la qual donaven un aspecte sever els vells presatges de caoba, estava tèbiament endormiscada, en la suau penombra, amb les cortines ben corregudes, una resta de foc a la xemeneia, i el globus del candeler, que posava la seva claredat serena a la taula, coberta de llibres. Sota, els sortidors cantaven fort en el silenci de la nit.

Mentre el criat posava al costat de la butaca del senyor Afonso una taula baixa amb les copes i les ampolles, Vilaça, amb les mans a la butxaca, dret i pensatiu, contemplava la brasa dels troncs que moria entre la cendra blanca. Va alçar després el cap, i va murmurar com a l'atzar:

—El noiet és llest...

—Qui? Eusebiozinho? —va dir el senyor Afonso omplint alegrement la seva pipa al costat de la llar—. Tremolo en veure'l aquí, Vilaça! A Carlos no li agrada i vam tenir ja un disgust horrorós... Va ser fa uns mesos. Hi havia una processó i Eusebiozinho anava d'àngel... Les Silveira, excel·lents dones les pobres, ens l'havien enviat aquí perquè el veiés la vescomtessa vestit ja d'àngel. Doncs senyor, ens vam distreure, i Carlos, que caminava al seu voltant, el va agafar, se'l va emportar al soterrani i no vulgui saber, benvolgut

Vilaça... En primer lloc l'estava matant, perquè detesta els àngels... Però no va ser això el pitjor. Imagini's el nostre terror quan va aparèixer Eusebiozinho cridant la seva tieta, tot descabellat; sense una ala i picant-li l'altra els talons, penjant d'un cordill, amb la corona de roses enfonsada fins al coll, i els galons d'or, els tuls, tota la vestimenta celestial en parracs...! En fi, un àngel plomat i tos... Vaig haver de pegar a Carlos.

Va beure's la meitat de la seva soda, i passant-se la mà per la barba, va afegir amb profunda satisfacció:

—És de la pell de Barrabàs, Vilaça!

L'administrador, assegut ara al caire d'una cadira, va esbossar una rialleta muda; després es va quedar callat, mirant Afonso, amb les mans sobre els genolls, com oblidat de tot, abstret. Estava a punt d'obrir els llavis, va vacil·lar encara, va tossir lleugerament, i va continuar contemplant les espurnes que saltaven dels troncs.

Afonso da Maia, entretant, amb les cames estirades cap al foc, va continuar parlant del Silveirinha. Tenia tres o quatre mesos més que Carlos, però estava escanyolit, descolorit per una educació a la portuguesa. A la seva edat dormia encara amb les criades, no el banyaven mai perquè no es refredés i anava cuirassat de franel·les! Es passava els dies entre les faldilles de la seva tieta recitant versos, pàgines senceres del *Catecisme de perseverança*. L'havia obert un dia, per curiositat, aquell llibrot, i llegit «que el Sol és el que gira al voltant de la Terra (com abans de Galileu) i que Nostre Senyor ordena tots els matins al sol cap a on ha d'anar i on s'ha d'aturar, etc., etc.» I així li estaven fent una mísera ànima de batxiller...

Vilaça va fer una altra rialleta silenciosa. Després, com decidint-se de sobte, es va aixecar, va fer cruixir els dits i va dir aquestes paraules:

—Sap Vostra Excel·lència que ha aparegut la Monforte?

Afonso, sense moure el cap, reclinat a la seva butaca, va preguntar, tranquil·lament submergit en el fum de la seva pipa:

—A Lisboa?

—No, senyor; a París. La va veure allà Alencar, aquest noi que escriu i que era molt assidu d'Arroios. Va estar, fins i tot, a casa d'ella.

I van romandre callats. Feia anys que no es pronunciava entre ells el nom de Maria de Monforte. Al principi, quan s'havia retirat a Santa Olávia, la més ardent preocupació d'Afonso da Maia havia estat treure-li la filla que ella s'havia emportat. Però en aquell temps ningú no sabia on s'havia refugiat Maria amb el seu príncep: ni amb la influència de les legacions, ni pagant règiment a la policia secreta de París, de Londres i de Madrid, no s'havia pogut descobrir «el cau de la fera», com deia llavors Vilaça. Ambdós haurien canviat, segurament, de nom, i, donades les seves natures bohèmies, qui sap si no vagarien ara per Amèrica, per l'Índia o en regions més exòtiques?

Després, a poc a poc, Afonso da Maia, descoratjat amb aquells vans esforços, ocupat del tot amb el nét, que creixia fort i guapo al seu costat, havia anat oblidant-se de la Monforte i de la seva altra néta, tan allunyada, tan vaga, de rostre ignorat, i de qui a penes en sabia el nom. I ara, de sobte, la Monforte apareixia un altre cop a París!

I el seu pobre Pedro era mort! I aquella criatura que dormia al fons del corredor no havia vist mai la seva mare...

Es va aixecar i va passejar per la biblioteca, pesat i lent, amb el cap baix. Al costat de la taula, al costat del llum, Vilaça anava recorrent un per un els papers de la seva cartera.

—I és a París amb l'italià? va preguntar Afonso des del fons ombriu de l'habitació.

Vilaça va alçar el cap de la cartera i va dir:

—No, senyor; està amb qui li paga.

I com que Afonso s'acostava a la taula, en silenci, Vilaça, lliurant-li un paper doblegat, va afegir:

—Totes aquestes coses són molt greus, senyor Afonso da Maia, i no he volgut fiar-me només de la meva memòria. Per això he demanat a Alencar, que és un noi excel·lent, que m'escrivís en una carta tot allò que em va explicar. I així tenim un document. No sé res més que allò que hi ha aquí escrit. Pot llegir-ho, Excel·lència...

El senyor Afonso va desplegar el full de paper. Era una història senzilla, que Alencar, el poeta de *Vozes d'Aurora*, l'estilista d'*Elvira*, havia adornat amb flors i galons daurats com una capella en dia de festa.

Una nit, en sortir de la *Maison d'Or*, hi havia vist la Monforte baixar-se d'un *coupe* amb dos homes de corbata blanca; s'havien reconegut de seguit, i havien romàs un moment vacil·lant, l'un davant de l'altra, sota el fanal de gas, al *trottoir*. Havia estat ella qui, molt decidida, rient, havia estès la mà a Alencar, li havia demanat que la visités, li havia donat la seva *adresse*, el nom pel qual havia de preguntar: *Madame* de l'Estorade. I al seu *boudoir*, al matí següent, la Monforte li va parlar llargament d'ella mateixa: havia viscut tres anys a Viena amb Tancredo i amb el seu pare, que aquest havia anat a reunir-se amb ells, i que continuava segurament allà, com a Arroios, refugiant-se als racons de les habitacions, pagant les *toilettes* de la seva filla i donant tendres copets a l'espatlla de l'amant, com abans havia fet a l'espatlla del marit. Van estar després a Mònaco, i allà, deia Alencar, «en un drama ombrívol de passió que ella em va fer entreveure», el napolità havia mort en un duel. El seu pare va morir també aquell any, deixant a penes de la seva fortuna uns escassos milers de *réis* i els mobles de la casa de Viena; el vell s'havia arruïnat amb el luxe de la filla, amb els viatges, amb les pèrdues de Tancredo al *baccarat*. Va passar llavors una temporada a Londres. I d'allà havia anat a París amb *monsieur* de l'Estorade, un jugador, un espadatxí, que va acabar d'arruïnar-la, i que la va abandonar, deixant-li aquell nom de l'Estorade, que a ella li havia resultat inútil després, perquè havia passat a adoptar-ne un altre, més sonor,

de vescomtessa de Manderville. I finalment, pobra, bella, boja, excessiva, s'havia llançat a la vida d'aquelles dones de qui, com deia Alencar, «la pàl·lida Margarida Gautier, la gentil Dama de les Camèlies, és el tipus sublim, el símbol poètic d'aquelles a qui els serà perdonat molt perquè molt han estimat». I el poeta acabava: «Ella està encara en l'esplendor de la seva bellesa, però apareixeran les arrugues, i llavors, què trobarà al seu voltant? Les roses seques i ensagnades de la seva corona d'esposa. Vaig sortir d'aquell *boudoir* perfumat amb l'ànima dilacerada, benvolgut Vilaça! Pensava en el meu pobre Pedro, que jeu allà sota la llum de la lluna, entre les arrels dels xiprers. I desil·lusionat d'aquesta vida cruel, vaig anar a demanar a l'absenta, al bulevard, una hora d'oblit.»

Afonso da Maia va llançar la carta bruscament, menys enutjat de les turpituds de la història que d'aquells lirismes llepats.

I va tornar a passejar, mentre Vilaça recollia religiosament el document que havia rellegit molts cops, admirat del sentiment, de l'estil, de l'idealisme d'aquella pàgina.

—I la petita? —va preguntar Afonso.

—Això no ho sé. Alencar no li devia parlar de la filla, i potser ni ell no sap tan sols que se la va endur. Ningú no ho sap a Lisboa. Va ser un detall que va passar inadvertit en aquell gran escàndol. Encara que per a mi la petita va morir. I sinó, segueixi, senyor Afonso, el meu raonament... Si la nena fos viva, la mare podria reclamar la legítima que correspon a la criatura... Ella sap com és la casa de Vostra Excel·lència; hi haurà dies, i són freqüents en la vida d'aquestes dones, que no tingui ni un ral... Amb el pretext de l'educació de la nena, o d'alimentar-la, ja ens hauria importunat... D'escrúpols no en té. Si no ho ha fet és perquè la nena deu haver mort. No ho creu així, Excel·lència?

—Potser —va dir Afonso.

I va agregar, aturant-se davant Vilaça, que mirava un altre cop les brases extintes, fent cruixir els dits:

—Potser... Suposem que han mort les dues, i no se'n parli més.

Tocaven llavors les dotze de la nit i els dos homes es van retirar. I durant els dies que Vilaça va passar a Santa Olávia no es va pronunciar més el nom de Maria Monforte. Però la vigília de la partida de Vilaça cap a Lisboa, Afonso va pujar a l'habitació de l'administrador per entregar-li els regals de Pasqua que Carlos enviava a Vilaça *junior*, una agulla de cap de corbata amb un magnífic safir, i li va dir mentre el pare, commogut, balbucejava la seva gratitud:

—Ara una altra cosa, Vilaça. He estat pensant. Escriuré al meu cosí Noronha, l'André, que viu a París, com vostè sap, preguntant-li que cerqui aquesta dona i que li ofereixi deu o quinze mil *réis* si accedeix a entregar-me la filla... En el cas, és clar, que sigui viva... I vull que s'assabenti per Alencar de la direcció d'aquesta dona a París.

Vilaça no va respondre, ocupat a guardar, molt al fons de la maleta, l'estoig amb l'agulla de cap. Després es va aixecar, romanent callat davant d'Afonso, gratant-se pensativament la barbeta.

—Què li sembla llavors, Vilaça?

—Em sembla arriscat.

I va exposar les seves raons. La nena devia tenir uns tretze anys. Era ja una dona amb el seu temperament format, el seu caràcter fet, amb els seus propis costums, potser... Ni tan sols no parlaria portuguès. La nostàlgia de la seva mare seria terrible... En fi, que Afonso portaria una estranya a casa seva...

—Té raó, Vilaça. Però aquesta dona és una prostituta i la nena porta la meva sang.

En aquell moment Carlos, que cridava l'avi al corredor, es va precipitar dins de l'habitació, descabellat i vermell com una magrana. Brown havia agafat una xibequeta! Volia que l'avi anés a veure-la, l'estava cercant per tota la casa... Era com per morir-se

de riure... Molt petita, molt lletja, tota pelada i amb uns ulls de persona gran! I sabien on era el niu...!

—Vine de pressa, avi! De pressa, perquè hem d'anar a deixar-la al niu, a causa de l'òliba vella, que pot afigir-se... Brown li està donant oli. Oh, Vilaça, vingui a veure-la! Apa, avi, per l'amor de Déu! Té una cara tan graciosa! Però de pressa, de pressa, que l'òliba vella pot notar la seva falta...!

I impacient amb la lentitud riallera de l'avi i davant d'una tal indiferència per la inquietud de l'òliba vella, va sortir corrents i va tancar d'un cop de porta.

—Quin bon cor! —va exclamar Vilaça, commogut—. Pensar en la tristesa de l'òliba. La seva mare, en canvi, no sent nostàlgia d'ell! Sempre ho he dit: és una fera!

Afonso es va arronsar tristament d'espatlles. Marxaven ja pel corredor, quan el vell es va detenir un moment, i, abaixant la veu:

—He oblidat explicar-li, Vilaça, que Carlos sap que el seu pare es va matar...

Vilaça va obrir els ulls espantat. Era cert. Un matí havia entrat a la biblioteca el nen i li va dir: «Avi, el meu papà es va matar amb una pistola!» Va ser, naturalment, algun criat qui li ho va explicar...

—I Vostra Excel·lència què va fer?

—Jo?... Què havia de fer? Li vaig dir que sí. He obeït en tot allò que Pedro em va demanar en aquelles quatre o cinc línies de la carta que em va deixar. Va voler ser enterrat a Santa Olávia, i així va ser. No volia que el seu fill sabés mai la fuga de la seva mare, i per mi, certament, mai no ho sabrà. Va voler que els dos retrats que hi havia d'ella a Arroios fossin destruïts. Com vostè sap es van trobar i es van destruir. Però no em va demanar que ocultés al noi la seva manera de morir. I per això li vaig dir al petit la veritat; li vaig explicar que, en un moment de bogeria, el seu pare s'havia disparat un tret...

—I ell?

—Doncs ell —va replicar Afonso, somrient— em va preguntar qui li havia donat la pistola i em va turmentar tot el matí perquè li donés a ell també una altra pistola... I aquest va ser el resultat d'aquella revelació: vaig haver de manar que portessin de Porto una pistola d'aire comprimit...

Però sentint Carlos, cridant encara des de baix a crits que baixés l'avi, els dos es van apressar a anar a admirar la xibequeta.

L'endemà Vilaça va marxar a Lisboa.

Passades dues setmanes Afonso va rebre una carta de l'administrador comunicant-li, amb l'adreça de la Monforte, una revelació imprevista. Havia tornat a casa d'Alencar, i el poeta, recordant altres incidents de la seva visita a la senyora de l'Estorade, li havia explicat que al *boudoir* d'ella s'hi veia un adorable retrat de nena, d'ulls negres, cabell d'atzabeja i pal·lidesa de nacre. Aquell llenç li va xocar, no només perquè era d'un gran pintor anglès, sinó perquè tenia sota del marc, com un exvot funerari, una bonica corona de flors de cera, blanques i vermelles. No hi havia cap més pintura al *boudoir*. Ell li havia preguntat a la Monforte si era un retrat o una fantasia. Ella havia respost que era el retrat de la filla que se li havia mort a Londres.

«Queden així dissipats tots els dubtes —afegia Vilaça—. El pobre angelet és a una pàtria millor. És prou millor per a ella!»

El senyor Afonso va escriure tanmateix a André de Noronha. La resposta va tardar. Quan el cosí André cercava la senyora de l'Estorade, feia unes setmanes que ella havia marxat a Alemanya, després de vendre mobles i cavalls. I al Club Imperial, al qual pertanyia la Monforte, un amic que la coneixia molt i que coneixia igualment la seva vida galant de París, li havia explicat que la insensata havia fugit amb un tal Catanni, acròbata del Circ d'Hivern als Camps Elisis, home admirablement format, un Apol·lo de fira, a qui es disputaven totes les *cocottes* i que la Monforte havia fet seu. I

ara corria naturalment per Alemanya amb la companyia eqüestre.

Afonso da Maia, enutjat, va remetre aquella carta a Vilaça, sense comentaris. I l'honrat administrador va respondre: «Vostra Excel·lència té raó, és atroç; i és preferible suposar que tots han mort i no gastar més cera en tan roïns difunts...» I després, en un *postscriptum*, agregava: «Sembla cert que ha d'inaugurar-se en breu el ferrocarril fins a Porto. En aquest cas, i amb el permís de Vostra Excel·lència, hi aniré amb el meu fill a demanar-li hospitalitat per uns dies.»

Aquesta carta es va rebre a Santa Olávia un diumenge, durant el dinar. Afonso va llegir en veu alta la postdata. Tots es van alegrar, amb l'esperança de veure aviat el bon Vilaça a la finca, i fins i tot es va parlar d'organitzar un gran pícnic campestre riu amunt.

Però el dimecres a la nit va arribar un telegrama de Manuel Vilaça anunciant que el seu pare... havia mort aquell matí, d'una apoplexia. Dos dies després es van rebre més extensos i tristos detalls. Havia estat després de l'esmorzar quan, de sobte, Vilaça havia sentit ofecs i marejos; encara havia tingut forces per anar a l'habitació i respirar una mica d'èter; però en tornar a la sala tron-tollava, queixant-se de veure-ho tot groc, fins que es va desplomar de cara a terra, com un farcell, sobre el canapè. El seu pensament, que s'extingia per sempre, encara en aquell moment es va preocupar de la casa que feia trenta anys administrava: va balbucejar, respecte a una venda de suro, certes recomanacions que el seu fill no havia aconseguit ja entendre, va exhalar després un gran ai! i només va tornar a obrir els ulls per murmurar amb l'últim alè aquestes últimes paraules: «Records al patró!»

Afonso da Maia es va sentir profundament afectat, i a Santa Olávia, fins i tot entre els criats, la mort de Vilaça va ser com un duel familiar. Una d'aquelles tardes el vell, molt malenconiós, era a la biblioteca amb un periòdic oblidat a les mans i els ulls tancats, quan Carlos, que gargotejava cares en un paper, es va acostar a

passar-li el braç pel coll, i com comprenent els seus pensaments, li va preguntar si Vilaça no tornaria a veure'ls a la finca.

—No, fill meu; mai més. Mai més no el tornarem a veure.

El petit, entre els genolls i els braços del vell, mirava la catifa i, com recordant, va murmurar tristament:

—Pobre Vilaça... Feia cruixir els dits... Ai, avi: on l'han portat?

—Al cementiri, fill; sota terra.

Llavors Carlos es va alliberar lentament del braç de l'avi, i molt seriós, mirant-se'l fixament, va dir:

—Oh, avi! Per què no manes que li facin una capelleta bonica, tota de pedra, amb una figura, com té papà?

L'ancià el va estrènyer contra el pit, i va respondre, besant-lo commogut:

—Tens raó, fill. Tens més cor que jo.

I així Vilaça va tenir al cementiri dels Prazeres la seva sepultura, que havia estat la gran ambició de la seva modesta existència.

Van passar altres anys tranquils per damunt de Santa Olávia.

Més tard, un matí de juliol, a Coïmbra, Manuel Vilaça (administrador ara de la casa) pujava les escales de l'Hotel Mondego, on Afonso s'hostatjava amb el seu nét, i entrava a la sala, vermell, suat i cridant:

—*Nemine! Nemine!*

Carlos havia fet el seu primer examen! I quin examen! Teixeira, que venia acompanyant els senyors des de Santa Olávia, va córrer cap a la porta, va abraçar gairebé plorant el nen, ara més alt que ell, i molt guapo amb el seu vestit nou. Dalt, a l'habitació, Manuel Vilaça, esbufegant encara i eixugant-se les gotes de suor, va exclamar:

—N'hem quedat tots amb la boca oberta, senyor Afonso da Maia! Fins els catedràtics estaven emocionats! Jesús, quin talent! Serà un gran home, ho diu tothom... I quina carrera seguirà,

senyor?

Afonso, que passejava tot tremolós, va respondre amb un somriure:

—No ho sé, Vilaça... Potser ens llicenciarem en Dret.

Carlos va aparèixer a la porta radiant, seguit de Teixeira i d'un altre criat, que portava xampany en una safata...

—Vine aquí, bergant —va dir Afonso, molt pà·lid, amb els braços oberts—. Bon examen, eh?... Jo...

Però no va poder continuar; les llàgrimes li corrien abundants per la barba blanca.